

Fortifikacija Motovuna u srednjem i ranom novom vijeku

Benčić, Michele

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:595093>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-22**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

**Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet**

Michele Benčić

FORTIFIKACIJA MOTOVUNA U SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU

Diplomski rad

Pula, rujan, 2022.

**Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet**

Michele Benčić

FORTIFIKACIJA MOTOVUNA U SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU

Diplomski rad

JMBAG: 03030661764

Studijski smjer: Diplomski studij povijesti

Predmet: Istraživanje ranonovovjekovne povijesti

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Srednji i rani novi vijek

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marija Mogorović Crljenko

Komentor: doc. dr. sc. Maurizio Levak

Pula, rujan, 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Michele Benčić , kandidat za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, Michele Benčić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom Fortifikacija Motovuna u srednjem i ranom novom vijeku koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
1.1. Pregled historiografije o fortifikacijama Motovuna.....	5
2. PREGLED POVIJESTI MOTOVUNA.....	6
2.1. O imenu „Motovun“	6
2.2. Histri, Kelti i Rimljani	8
2.3. Od Bizanta do Venecije.....	10
2.4. Dolazak Venecije	12
3. FORTIFIKACIJSKI SUSTAV	13
3.1. Reljef.....	13
3.2. Faze fortifikacijskog sustava	14
3.3. Prva faza fortifikacijskog sustava - Citadela.....	16
3.4. Druga faza fortifikacijskog sustava.....	25
3.5. Treća faza fortifikacija	31
4. POPRATNI ELEMENTI FORTIFIKACIJSKOG SUSTAVA.....	32
4.1. Straža i vojska.....	32
4.2. Oprema i oružje.....	33
4.3. Voda i hrana.....	35
4.4. Civilne zgrade	38
5. ODREDBE MOTOVUNSKOG STATUTA KOJE SE ODNOSE NA FORTIFIKACIJSKI SUSTAV I OBRANU.....	40
5.1. Neka sela u okolici obavljaju sve službe	41
5.2. O potrebi popravljanja zidova kaštela i barbakana.....	41
5.3. O kazni za onoga tko nešto stavi na krunu kaštela	43
5.4. O kazni za onoga tko odbaci kakvo smeće izvan zidina kaštela	44
5.5. O održavanju žljebova protočnim.....	45
5.6. O kazni za onoga tko ulazi ili izlazi preko zidina kaštela	46
5.7. Svaki osamostaljeni sin koji stanuje sa svojim ocem obavezan je stražariti	47
5.8. Neka se izmetnine ne bacaju u blizini zida.....	48
5.9. O zaštiti motovunskog područja	49
5.10. O konjima koje treba držati za pazenatik	50
6. VRIJEME SUKOB, RAZGRANIČENJA I STRAHA.....	51
6.1. Sukobi Motovuna i okolice	54
6.2. Uskočki rat	60
6.3. Posljedice sukoba za Istru i Motovun.....	63
7. ZAKLJUČAK	66

8. IZVORI I LITERATURA	68
Izvori	68
Literatura	69
Internetske stranice	71
Slikovni prilozi	72
SAŽETAK	73
SUMMARY	74

1. UVOD

Od svoje je najranije povijesti Motovun predstavljao izrazito važnu točku za nadzor prometa i trgovine u središnjoj i sjevernoj Istri. Njegov geografski smještaj, prirodni resursi i topografija okolice stvorili su uvjete da Motovun postane strateški vrlo važno naselje. To je potaknulo razne skupine koje su kroz povijest njime upravljale da u nastojanju očuvanja svoje vlasti grade, nadograđuju i održavaju fortifikacijski sustav. Upravo su dugotrajni fortifikacijski proces, njegovi rezultati te sukobi koji su ga oblikovali tema ovog rada.

Rad se sastoji od pet središnjih poglavlja u kojima sam na temelju dostupnih izvora i literature pokušao pružiti zaokruženu sliku razvoja i propadanja fortifikacija Motovuna, ali i čimbenika koji su odigrali važnu ulogu u njegovom vojno-političkom razvoju. Na početku rada dajem kratki prikaz prošlosti Motovuna od prapovijesti do dolaska Venecije. Prenosim najčešće teorije o podrijetlu i značenju samog imena Motovun, prvi pisani spomen i važnost za širenje Rima. Također se dotičem bizantske uprave koja je služila kao uvod u političku strategiju Motovunskog komuna u narednim stoljećima.

Nadalje, u središnjem dijelu rada govorim o fortifikacijskom sustavu i njegovim popratnim elementima. Analiziram njihov razvoj, svrhu i način korištenja kako bih dao pregled koji osim činjenica kao što su godine, mjere i proglašuje pruža i pogled na funkcionalnu stranu fortifikacija koja je često zanemarena u literaturi. Kako su se one koristile? Zašto izgledaju onako kako izgledaju? Što se dogodilo s elementima koji više nisu sačuvani? Osim toga, stavljam naglasak i na popratne elemente poput opskrbe vodom i hranom koji često na prvi pogled padaju u zaborav, ali bez kojih svaka utvrda prilikom opsade samo postaje smrtonosna zamka za branitelje. Valja spomenuti i stražare čiji su broj i podrijetlo varirali kroz vrijeme s obzirom na razinu opasnosti.

Želja mi je bila da temu svog rada udaljim od suvremenog pogleda na zidine kao turističku atrakciju, te da ju usmjerim na značenje koje su fortifikacije imale u vremenu

njihova nastanka i korištenja, u vrijeme kada je kretanje njima bilo ograničeno i strogo regulirano zakonima i propisima. U tu sam svrhu odlučio izravno prenijeti latinski tekst odredbi motovunskog statuta i odluka općinskog vijeća koje se odnose na fortifikacije, kao i detaljni prijevod Ivana Milotića koji dočarava ondašnji pogled na sustav fortifikacija. Ispod svake točke dodajem svoje komentare u kojima sadržaj nastojim povezati s ostatkom rada i pokazati kako se uklapa u sveukupni dojam fortifikacijskog sustava.

Posljednje je poglavlje rada usmjereno na konstantne stoljetne sukobe, razgraničenja i ratove koji su oblikovali Motovun i njegove fortifikacije. Anegdote iz analiziranih izvora dočaravaju poteškoće života u izrazito nemirnom teritoriju Motovuna u srednjem i ranom novom vijeku. Bila mi je namjera kroz ove događaje fortifikacijama dati povijesni kontekst u smislu njihove važnosti za opstanak samog naselja. Tu se nalaze primjeri u kojima Motovun kao utvrđeno središte služi kao polazište za napade na neprijatelja ili sklonište za žitelje nezaštićenih dijelova Motovunštine, ali i primjeri u kojima motovunske fortifikacije izravno odbijaju neprijateljske napade i odolijevaju pokušajima osvajanja.

1.1. Pregled historiografije o fortifikacijama Motovuna

Tema motovunskih fortifikacija nije osobito zastupljena u literaturi. Pogotovo je mali broj recentnijih radova koji obrađuju ovu problematiku. Većina dostupne literature je u obliku manjih članaka u sklopu zbornika i časopisa, a u njima se fortifikacije najčešće spominju u kontekstu sveukupne povijesti Motovuna, ili se pak spominju samo u obliku osnovnih informacija poput datiranja. Iznimka je članak *Fortifikacijski sustav Motovuna* Jadranke Drempetić koji je objavljen u sklopu zbornika radova *Motovun – Povijest i sadašnjost* te pruža pregled motovunskih fortifikacija kroz prizmu arhitekture. Ovakvi članci ujedno predstavljaju jedinu literaturu na hrvatskom jeziku kojoj je povijest Motovuna u prvom planu. Naime, gotovo su svi radovi većeg opsega na temu Motovuna pisani na talijanskom jeziku, i to prije 20. st. (iako su neki objavljeni kasnije, nakon smrti autora). Tako su temeljni radovi koji obrađuju motovunsku povijest, i za ovaj rad važne fortifikacije, zasigurno *Notizie storiche di Montona* Pietra Kandlera iz 1875. i *Storia di Montona* Luigija Morteanija iz 1963. (pisano krajem 19. st.). Knjigu o povijesti Motovuna pod nazivom *Montona* izdao je i Luigi Papo, ali je u njoj naglasak na događajima iz 20. st., dok je opisana ranija povijest obavijena iredentističkim stavovima autora i koncentrirana na sukob Talijana i Slavena. Vrlo je korisna bila i knjiga *Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell'Istria* Luigija Foskana iz 2003. u kojoj postoji poglavlje posvećeno gradskim vratima Motovuna. Jedini je opsežniji rad na temu Motovuna na hrvatskom jeziku veliki prijevod, komentar i studija *Motovunski statut i odluke općinskog vijeća* Ivana Milotića iz 2016. u kojem autor donosi prijevod i objašnjenje ranije poprilično nepristupačnog motovunskog statuta koji se sačuvao samo u Morteanijevom prijepisu ranijeg novovjekovnog prijepisa. Za ovaj su rad pogotovo korisni bili članci vezani uz fortifikacije, njihovo održavanje i obranu Motovuna i okolice. Istraživanje je dodatno otežala činjenica da je nekada bogati arhiv stradao, pa arhivske podatke o Motovunu treba tražiti u fragmentima među dokumentima koji se odnose na opće propise ili druga naselja. Olakotna okolnost je ta da su neki od tih dokumenata objavljeni u periodicima kao što su *Archeografo triestino* i *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*. Što se tiče problematike obrane granica, neizbježno je korištenje opsežnih radova Miroslava Bertoše i Slavena Bertoše u kojima se Motovun često spominje kao sporna točka *differentie*.

2. PREGLED POVIJESTI MOTOVUNA

2.1. O imenu „Motovun“

Najčešće je tumačenje imena Motovun odnosno Montona spoj riječi Mont-ona. Nastavak „ona“ upućuje na izrazito stari jezik keltskog podrijetla u kojem taj nastavak označuje grad. Takvim tumačenjem možemo Montona doslovno prevesti kao „grad na brdu“.¹ Međutim, iako nastavak „ona“ upućuje na keltsko podrijetlo Kandler smatra kako su ga originalnom imenu Mont, koje označava brdo, pridodali Rimljani. Oni su uobičavali dodavati taj nastavak određenim naseljima koja su zatekli prilikom svojih osvajanja i za koja su smatrali da postoje već dugo vremena. S time se slaže i Luigi Morteani koji nastavak „ona“ tumači kao „antica città“.² Kandler kao primjer takvog imenovanja navodi gradove kao što su Verona i Cremona u Italiji te Scardona (Skradin) i Salona (Solin) u Hrvatskoj.

Upravo je prijevod „citta del monte“, odnosno grad na brdu, zanimljiv u kontekstu ovog rada, jer ukazuje na to da je sam geografski smještaj grada (na brdu) bio dovoljno dominantan da po njemu dobije ime. O ovome će biti više riječi u poglavlju o topografiji i strateškoj važnosti. Trenutno se može zaključiti kako su ljudi koji su Motovunu dali njegov suvremeni naziv uvidjeli važnost njegovog položaja u prostoru. Naglasak je na suvremeni naziv, jer se ovdje postavlja pitanje o korijenu riječi. Naime, Mont-ona preveden kao grad na brdu ima smisla u latinskom jeziku u kojem *mons* označuje brijeg, ali nije logično na predlatinski nastavak *ona* dodavati latinsko tumačenje korijena „Mont“ i pretpostaviti da je originalno značenje bilo jednako latiniziranom. Podrijetlo i značenje korijena riječi ostaje nepoznato.³

Prvi pisani dokument u kojem nalazimo ime Motovun (u obliku Montauna) je Rižanski placit ili Rižanska skupština iz 804. Skupštinu je sazvao Karlo Veliki kako bi se riješile žalbe Istrana protiv zlorabe vlasti franačkog upravitelja Istre.⁴ Istrani

¹ Pietro Kandler, *Notizie storiche di Montona* (Trieste: Tipografia del Lloyd Austro-Ungarico, 1875.), 33.

² Luigi Morteani, *Storia di Montona* (Trieste: Tipo-Litografia Leghissa, 1968.), 33.

³ Maurizio Levak, „Motovun i okolica u ranom srednjem vijeku“, u: *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklić (Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.), 84.

⁴ Neven Budak, „Rižanska skupština“, u: *Istarska enciklopedija*, Istrapedia.hr, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/919/rizanska-skupstina-rizanski-placit> (22. listopada 2021.)

su se pozivali na razdoblje nakon Justinijanove rekonkviste u sklopu koje je Istra 539. godine bila oslobođena gotske vlasti. U spomenutim razdobljima nema primjera nekog drugog imena za Motovun što znači da je to jedino ime koje je naselje nosilo, ili barem jedino ime koje je sačuvano u nekom dokumentu. Kandler napominje kako za razliku od imena nekih drugih gradova i utvrda, ime Motovun nije pronađeno na nadgrobnim spomenicima, zidovima ili graničnim oznakama datiranim prije uspostave bizantske vlasti.⁵

30 rentio ma(n)cosos sexaginta et sex; numerus Tergestinus ma(n)cosos sexaginta; de Albona ma(n)cosos triginta; d(e) Pedena ma(n)cosos XX; de Montauna ma(n)cosos 30; de Pingvente ma(n)cosos XX; cancellarius Ciuitatis nouę, ma(n)cosos XII, qui faciu(n)t i(n)simul ma(n)cosos 344. Isti solidi tempore Greco(rum) i(n) pallatio eos portabat. Postq(uam) Ioa(n)nes d(e)uenit

Slika 1 Isječak iz Rižanskog placita u kojem se spominje Motovun (Anamri Petranović i Annelise Margetić, „Il Placito del Risano“. Atti XIV. (1983): 60.)

⁵ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 34.

2.2. Histri, Kelti i Rimljani

Motovun i okolicu karakterizira blaga klima, pogodan sastav terena i pozamašna količina vode. Zemlja je na uzvisinama stjenovita i stabilna čime je i pogodna za gradnju naselja, a u nizinama je mekana i pogodna za uzgajanje raznih poljoprivrednih kultura. Prisutnost Mirne i nekoliko manjih potoka u kombinaciji s velikim brojem izvora na samom brdu, ali i njegovoj okolici osigurava pitku vodu za ljude i domaće životinje. Ovakvi su uvjeti bili idealni za stvaranje naselja još od prapovijesti. „Geografska osnova, tj. sastav stijena i građa terena temelj su vodenim resursima, vegetacijskom pokrovu, pa time i temeljna pretpostavka za čovjekovo naseljavanje i kontinuirani boravak tijekom tisućljeća prapovijesti i stoljeća povijesti.“⁶ Većina naselja na uzvisinama koja danas krasi Istru nastala su u prapovijesti gradnjom nastamba na prirodnim ili rukom stvorenim terasama koje su se od erozije štatile suhozidima.⁷ Možemo pretpostaviti da je Motovun već u prapovijesti s obzirom na svoj položaj imao stratešku ulogu te da su ga stanovnici nastojali zadržati gradnjom potpornih i obrambenih zidova kao što je to bio slučaj u ostalim gradinama. Motovun je označen kao gradina na karti koju je 1903. objavio Carlo de Marchesetti, kao i na revidiranom pregledu gradina kojeg je sastavio Janko Jeličić.⁸ Ipak, nalazi na samom prostoru današnjeg naselja vrlo su fragmentirani. To je čest slučaj s gradinama na kojima se nalazi suvremeno naselje, jer su istraživanja limitirana iz očitih razloga. Iskope u gusto naseljenim mjestima vrlo je teško, a često i nemoguće izvesti bez devastacije kasnijih povijesnih slojeva, spomenika i infrastrukture naselja.

O Histrima i Motovunu nema puno podataka. Prema Kandlerovom opisu Motovun je geografski spadao u područje plemena kojeg on naziva „Istriani“, koje ima keltsko podrijetlo i kojeg valja razlikovati od „Istriota“ koje je kralj Epulon vodio u drugom histarskom ratu.⁹ Izgledno je kako su se keltska plemena s vremenom uklopila u starije stanovništvo poluotoka. Motovun je tada služio kao jedna od uporišnih točka

⁶ Klara Buršić-Matijašić, „Prapovijesna topografija Motovuna i okolice“, u: *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklič (Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.), 9.

⁷ Klara Buršić-Matijašić, *Gradinska naselja: Gradine Istre u vremenu i prostoru* (Zagreb: Leykam international, 2008.), 120.

⁸ Marija Škrljan, „L'Istria nella protostoria e nell'età protoantica“, *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno X* (1980): 58-59.

⁹ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 25-27.

unutrašnjosti Istre. Rimljani su ubrzo nakon osvajanja Istre 177. pr. Kr. počeli s procesom romanizacije. S obzirom na povećani interes koji su pokazivali za obalna područja život se u unutrašnjosti sporije mijenjao. Većina je gradina središnje i sjeverne Istre palo na status manjih utvrda koje su služile za održavanje mira u još neromaniziranom dijelu poluotoka. To se dogodilo i Motovunu, ali je on ipak zadržao određenu važnost, jer su osvajači odmah uvidjeli strateški potencijal utvrde koja iz unutrašnjosti nadzire nizinu rijeke koja seže sve do obale.¹⁰ U prilog tome idu i pronađeni ostaci građevina i natpisa na širem području Motovuna koji ukazuju na relativno gustu naseljenost.¹¹ Tako je Motovun u obliku rimske utvrde nastavio biti svojevrsni spoj između obale i unutrašnjosti Istre. To je uloga koju je poprimio još u prapovijesti, a zadržao sve do novog vijeka.

¹⁰ Morteani, *Storia di Montona*, 25.

¹¹Robert Matijašić, „Položaj Motovuna između antike i kasne antike“, u: *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklič (Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.), 27.

2.3. Od Bizanta do Venecije

Provale germanskih plemena i naroda Azije u 4. i 5. st. su kao cilj imale Italiju pa je Istra, koja je bila zaštićena planinskim lancem Ćićarije, ostala izvan većih ratnih događanja. Ipak, postojao je strah od provale pljačkaških skupina, pa dolazi do obnavljanja ili osnivanja utvrđenih naselja na brdima i poluotocima. Zidine su imale ulogu zaštite stanovnika naselja, ali i okolnog žiteljstva koje se u trenutku opasnosti moglo relativno brzo skloniti u utvrde.¹² Vjerojatno je kako je upravo to razdoblje u kojem Motovun poprima oblik pravog obzidanog naselja. Nakon 476. u Istri na vlast dolazi Odoakar, a od kraja 5. st. vlast preuzimaju Ostrogoti.

Morteani navodi kako su Istrani 539. s entuzijazmom dočekali bizantsku vlast za koju su smatrali da predstavlja povratak slavne vladavine Rima.¹³ Istrani su pod Bizantom zadržali određene elemente rimskog uređenja što je jedan od razloga otežanog prihvaćanja nove franačke feudalne administracije koju donosi Karlo Veliki. Otpor je kulminirao ranije spomenutim Rižanskim placitom. Motovun je tada već bio razvijeni grad što potvrđuje broj predstavnika (15) na Placitu koji je bio jednak Labinu, a manji samo od Pule, Poreča, Trsta i Rovinja.¹⁴

Motovun je 929. pripao porečkom biskupu kao donacija kralja Hugona što je potvrđeno 983. u ispravi cara Otona II. koja je ujedno najstariji poznati pisani spomen Motovuna nakon Rižanskog placita. Nije se radilo o potpunoj donaciji, već samo o koncesiji određenih prava na neka područja Motovunštine. Komun je zadržao svoju jurisdikciju, iako oslabljenu dekretima koje je Franačka uvela u korist svojih regionalnih upravnika.¹⁵ Ipak, širenjem utjecaja porečkog biskupa dolazi do gubitka samostalnosti, a time i utjecaja Motovuna na okolna područja. Važnost će povratiti tek kao mletačko uporište u sukobima s austrijskim nadvojvodama.¹⁶

¹² Levak, „Motovun i okolica“, 81-82.

¹³ Morteani, *Storia di Montona*, 57.

¹⁴ Luigi Papo, *Montona* (Padova: Liviana Editrice, 1974.), 26.

¹⁵ Isto, 28.

¹⁶ Levak, „Motovun i okolica“, 90.

Porečki su biskupi oko 1100. Motovun dali istarskim grofovima.¹⁷ Krajem 12. st. imamo prva saznanja o Riccardi, gospodarici Motovuna koju narodna predaja naziva kraljicom i kojoj daje zaslugu za osnivanje kaštela.¹⁸ Podaci vezani za Riccardu vrlo su oskudni, iz jednog dokumenta znamo da joj se majka nazivala Palma, a djed Artuico.¹⁹ Biskup Giacomo Filippo Tomasini pripovijeda zanimljivu priču o zlatnom kaležu načinjenom od čaše koja je pripadala jednom „istarskom kralju“. Taj je kalež crkvi donirala njegova kraljica koja ga je nadživjela. Govorilo se da je njeno tijelo pronađeno ispred velike crkve u Motovunu s krunom na glavi. Ta je kruna navodno izgubljena, a kraljica je pokopana do muža unutar crkve.²⁰ Jasno je da je legenda nastala na temelju događaja iz života nekih velikaša koji su imali pravo pokapanja u crkvi koja je tada bila veća od današnje, a Morteani iz konteksta aludira na to da se radi upravo o Riccardi. Dalje navodi kako su u njegovo vrijeme između crkve i palače Polesini pronađeni ostaci koji idu u prilog navedenoj priči.²¹ Godine 1222. jedan dio njene ostavštine pada u ruke grofu Majnardu i njegovom sinu. Nije jasno kako je nakon toga posjed prešao u ruke grofa Alberta.²² S vremenom se moć Motovuna polako oporavljala. Početkom 13. st. Motovun postaje komuna²³ i uzdiže se od feudalnog položaja, ali i dalje nije potpuno slobodan.²⁴

¹⁷ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 78.

¹⁸ Morteani, *Storia di Montona*, 41.

¹⁹ Papo, *Montona*, 29.

²⁰ Morteani, *Storia di Montona*, 41-42.

²¹ Na i. mj.

²² Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 79.

²³ Vjerojatno 1209. kada akvilejski patrijarh postaje markgrof Istre, kako navode Kandler i Morteani.

²⁴ Papo, *Montona*, 29.

2.4. Dolazak Venecije

Početak povezanosti Motovuna i Venecije isprepleten je u odnosima istarskih komuna i patrijarha. Istarski gradovi i komune gledali su na Veneciju kao bolju opciju u odnosu na patrijarha. Venecija je prihvaćala komunalne statute i tražila manja davanja te je tako rasla u očima političkog naroda istarskih komuna. Patrijarsi su pokušavali komunama ograničavati slobode. Prvo su pokušali zabraniti izbor podestata, onda na sebe preuzeti njegovo imenovanje, kako bi na kraju patrijarh popustio pod pritiskom komuna i dopustio odabir podestata pod uvjetom da izabrana osoba ne bude iz Veneta. Takvo je ograničenje postavljeno u nadi da se spriječi širenje utjecaja Venecije.²⁵ S vremenom Motovun je slijedeći ostale komune u Istri tražio sve veća prava i od patrijarha zahtijevao potvrđivanje sve više odluka vijeća, među kojima su i odabiri podestata. Komune su koristile želju za širenjem vlastitog utjecaja koju su imali patrijarhovi vazali kako bi narušavale njegovu moć. Budući da su gubili podršku sa svih strana patrijarsi su morali davati sve veće ustupke komunama.²⁶

Motovun 1271. izabire prvog podestata venetskog podrijetla Tomasa Michelija,²⁷ da bi onda 1278., suprotno zapovijedi patrijarha, komuna odlučila prihvatiti vlast Venecije. Gastald Nikola, začetnik roda Polesini, predao je ključeve kaštela predstavnicima Republike.²⁸ Prvi je službu podestata te iste godine preuzeo Andrea Dandolo, čiji odabir označava službeni početak vlasti Venecije koja će u Motovunu trajati sve do 1797. godine.²⁹

Ovo je razdoblje u kojem Motovun poprima današnji oblik, u kojem se podižu, obnavljaju i modificiraju zidine, kule i prolazi te ostali elementi fortifikacijskog sustava koji su tema ovog rada.

²⁵ Morteani, *Storia di Montona*, 78.

²⁶ Isto, 77-79.

²⁷ Isto, 79.

²⁸ Papo, *Montona*, 31-32.

²⁹ Morteani, *Storia di Montona*, 80.

3. FORTIFIKACIJSKI SUSTAV

3.1. Reljef

Reljef je jedan od najvažnijih čimbenika u razvoju fortifikacija koji u kombinaciji s geološkim sastavom terena u velikoj mjeri diktira oblik i razinu fortifikacija koje je potrebno izgraditi kako bi se zaštitila određena pozicija. Naravno, Motovun u ovome nije iznimka. Proučavanjem položaja i jačine fortifikacija jasno je uočljivo kako one prate konfiguraciju terena na način da se maksimizira prostor unutar zidina, ali i kako su „gustoća“ i snaga fortifikacijskih elemenata obrnuto proporcionalne s težinom terena koja do njih vodi.

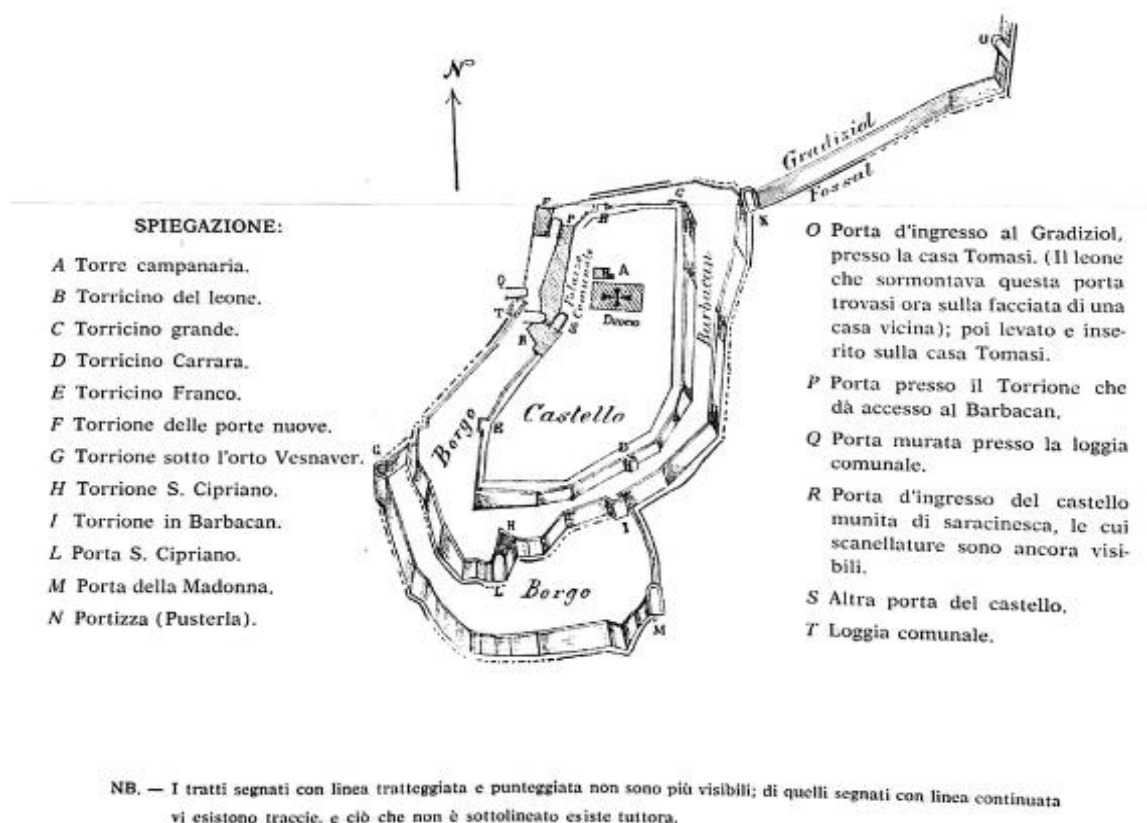
Motovun se nalazi na 277 metara nadmorske visine na poziciji koja pruža široki pregled nizine i okolnih brda. Sjeverna i sjeveroistočna strana brda izrazito su strme i neprohodne. Danas su obrasle gustom vegetacijom što vrlo vjerojatno nije bio slučaj u vrijeme kada je Motovun ovisio o svojim zidinama, jer bi vegetacija stvorila prostor u kojem se neprijatelj može neprimjetno kretati ili kojeg može koristiti kao zaklon u slučaju napada. Južna i jugoistočna padina blaže su i pogodnije za naseljavanje ili obradu pa je tako na južnoj padini nastao Borgo. Jugoistočna padina proteže se u polukružnom obliku od jugoistoka kaštela prema sjevernoj padini i tako stvara usku i izduženu uzvisinu na čijoj je kresti nastao Gradiziol. Zapadna padina zaštićena je kombinacijom prirodne strmosti i izgrađenih fortifikacija.

Slika 2 Pogled iznad Gradiziola (Autor: David Matković)

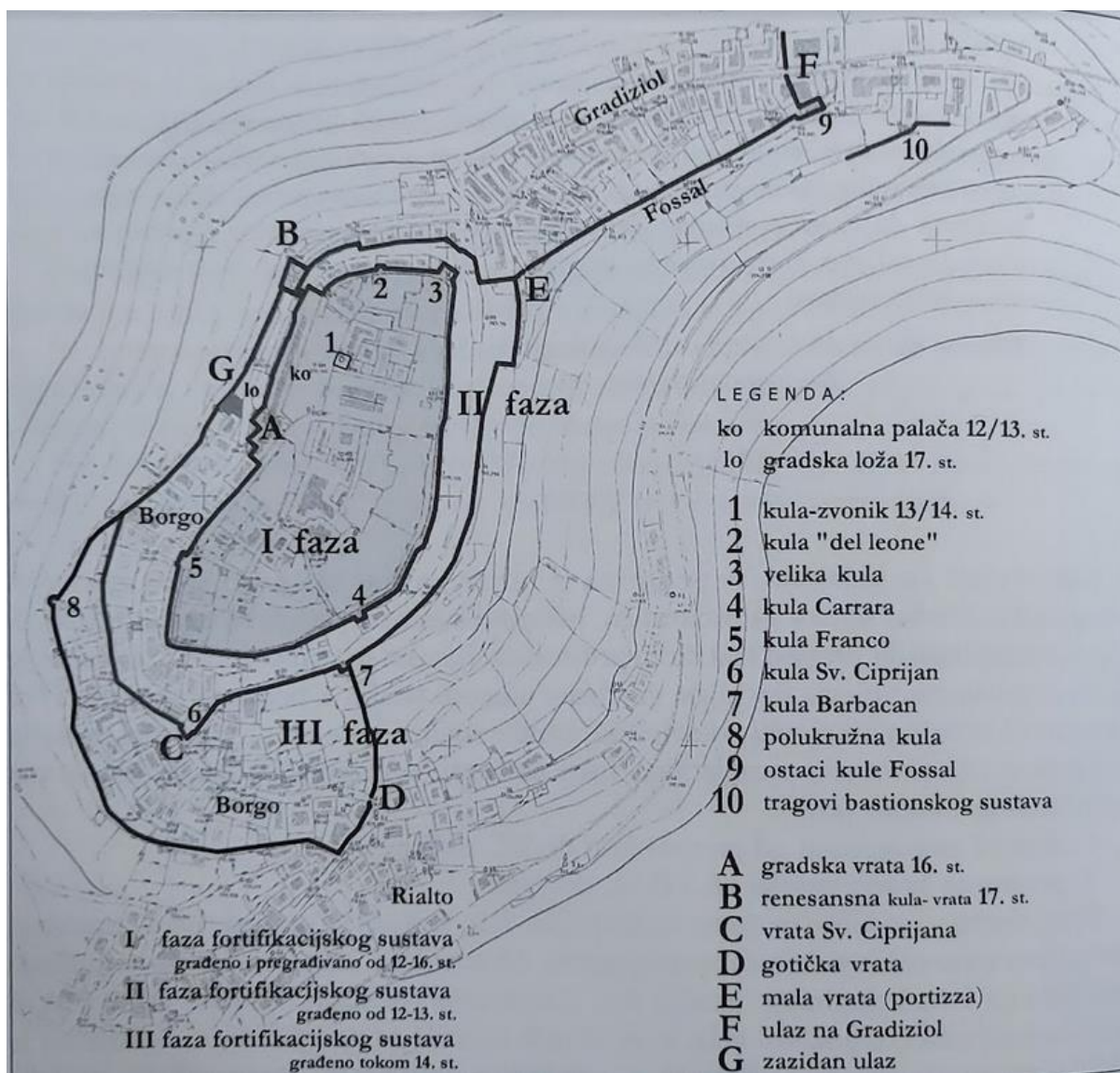
3.2. Faze fortifikacijskog sustava

Zidine su zasigurno najuočljiviji element fortifikacijskog sustava svake srednjovjekovne utvrde. One služe kako bi se ulazak u grad ograničio na određene strateški pozicionirane točke koje su nerijetko bile zaštićene vratima, kulama i ostalim fortifikacijskim elementima. Razvoj motovunskih fortifikacija možemo pratiti u tri faze u kojima nastaju tri fortifikacijska pojasa koji obuhvaćaju zidine, vrata i ostale karakteristične fortifikacijske elemente. Valja naglasiti kako je fortifikacijski sustav konstantno obnavljan, prerađivan i mijenjan ovisno o političkoj situaciji, promjenama u vođenju ratova i opsada, ekonomskoj moći i razvoju oružja.³⁰ Iz tog je razloga teško precizno odrediti kako je točno Motovun izgledao u određeno vrijeme, ali je moguće prema sačuvanim elementima fortifikacijskog sustava i dostupnim dokumentima stvoriti okvirni pregled razvoja naselja u kontekstu vojne utvrde.

Slika 3 Pregled fortifikacija Motovuna - Luigi Morteani, skala 1:2880 (Luigi Morteani, *Storia di Montona*, 52.)

³⁰Jadranka Drempeć, „Fortifikacijski sustav Motovuna“, u: *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklić (Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.), 214.

Slika 4 Faze fortifikacijskog sustava Motovuna (Jadranka Drempetić, *Fortifikacijski sustav Motovuna*, u: *Motovun – Povijest i sadašnjost*, 214.)

U odnosu na Morteana Jadranka Drempetić donosi moderniji prikaz fortifikacijskih faza u kojem su one označene na topografskoj karti naselja. Osim toga, Morteanijevu kartu nadopunjuje okvirnom kronologijom fortifikacijskih elemenata i tragovima bastionskog sustava pored bivšeg samostana u Gradiziolu koji je Morteani izostavio.

3.3. Prva faza fortifikacijskog sustava - Citadela

Zidine grada su kroz povijest simbolizirale status i moć. Oko zidina su se vodili brojni sukobi jer su one neizmjereno podizale političku i vojnu moć grada kojeg su štatile. Primjerice, zidine gradova Italije bile su jedna od točaka oko kojih su se oni sukobili s Fridrikom Barbarossom. Mlečani su često pokorenim pobunjenim gradovima oduzimali zidine kako bi im smanjili moć i iskazali svoju prevlast. Luigi Morteani smatra kako je Motovun oblik kaštela počeo poprimati kada su Rimljani ojačali tamo zatečenu keltsku gradinu fortifikacijama koje su pratile prirodnu konfiguraciju terena.³¹ Na području Karojbe pronađeni su tragovi rimskog tabora što prema Morteaniu ide u prilog teoriji o rimskoj utvrdi na motovunskom brdu. S obzirom na to da nema arheoloških ostataka rimskih fortifikacija u Motovunu nije jasno jesu li one uopće postojale, a ako jesu u kojem opsegu. Izgledno je kako se eventualno radilo o sustavu nasipa s drvenim palisadama i osmatračnicama čija je funkcija bila ojačavanje keltskih suhozida. Jadranka Drempeć smatra kako je Motovun u razdoblju ranog srednjeg vijeka, odnosno do 11. st. imao zemljani bedem s palisadama i drvenim kulama.³²

Kroz 11. i 12. st. gradi se utvrda s kamenim bedemom koji se potom pojačava kulama.³³ Zidine prve faze fortifikacije višestruko su obnavljane, pojačavane i pregrađivane sve do 16. st. U današnjem obliku imaju opseg od 436 metara, a visina varira između devet i petnaest metara.³⁴ One zatvaraju središnji i najviši dio Motovuna te predstavljaju posljednju liniju obrane, odnosno takozvanu citadelu. Termin označava umanjenicu grada (mali grad) i označava utvrđenu jezgru naselja. Na zidinama se negdje prije 1300. godine dodaje element prsobrana ili *merlature* što potvrđuje natpis *super merlis castris et barbacani*.³⁵ Točka 45. Motovunskog statuta odnosi se na kazne za postavljanje predmeta na merlaturu kaštela ili barbakana. Znamo da starije točke statuta potječu iz predmletačkog razdoblja pa možemo pretpostaviti da merlature u Motovunu potječu iz razdoblja vladavine akvilejskog patrijarha. Dakle, početak korištenja merlature u Istri ne treba nužno povezivati uz

³¹ Morteani, *Storia di Montona*, 39-40.

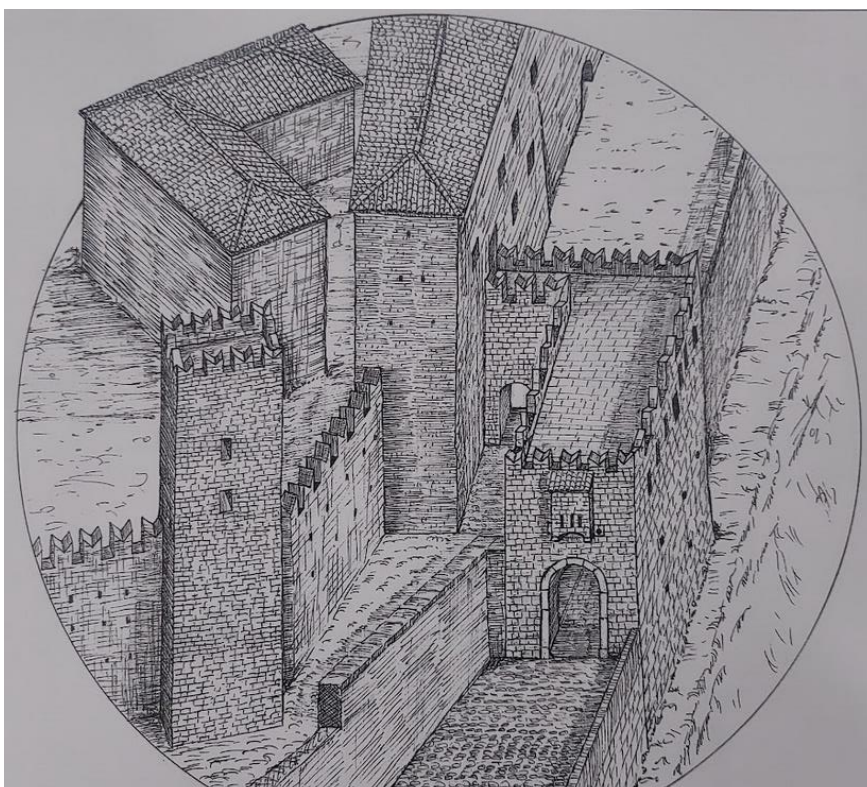
³² Drempeć, „Fortifikacijski sustav“, 215.

³³ Na i. mj.

³⁴ Morteani, *Storia di Montona*, 51-52.

³⁵ Isto, 40.

mletačku vlast.³⁶ Prsobrani ili merlature su arhitektonski fortifikacijski element koji služi za zaštitu branitelja zidina. Prostor između prsobrana vojnika pokriva do pasa, a prsobran pokriva cijelo tijelo. Smisao takvog sistema je ta da se branitelj sakrije iza prsobrana dok priprema oružje za ispaljivanje, bacanje ili odapinjanje, a onda proviri između njih samo onoliko koliko mu je potrebno da iskoristi oružje, nakon čega ponovo odlazi u zaklon. Gotički prsobrani obično poprimaju oblik koji se sastoji od alterniranja visokih i niskih sekcija što je bio slučaj u Motovunu. Niske sekcije zovu se *kreneli*, a visoke *merloni* od čega potječe naziv merlatura.³⁷ Danas je *parapet* prisutan samo na središnjoj kuli što je posljedica sklapanja Madridskog mira 1617. u sklopu kojega je dogovoreno da se utvrdama smanji parapetni zid do najviše visine 1m i završi poklopnim pločama.³⁸ S druge strane, Morteani smatra kako je merlatura uklonjena prije 1608. godine jer tada datira odredba u kojoj se propisuje zatvorska kazna za skidanje pokrovnih ploča sa zidina.³⁹

Slika 5 Rekonstrukcija zidina, kule „del leone“ i vrata prije demoliranja kula i micanja merlature (Luigi Foscan, *Porte e Mura*, 115.)

³⁶ Ivan Milotić, *Motovunski statut i odluke općinskog vijeća: prijevod, komentar i studije* (Motovun, Općina Motovun, 2016.), 237. (Članci statuta na koje se pozivam uzeti su iz ovog djela te će biti navođeni kao Motovunski statut, čl. broj, dok će studija nadalje biti navođena kao Milotić, *Motovunski statut*)

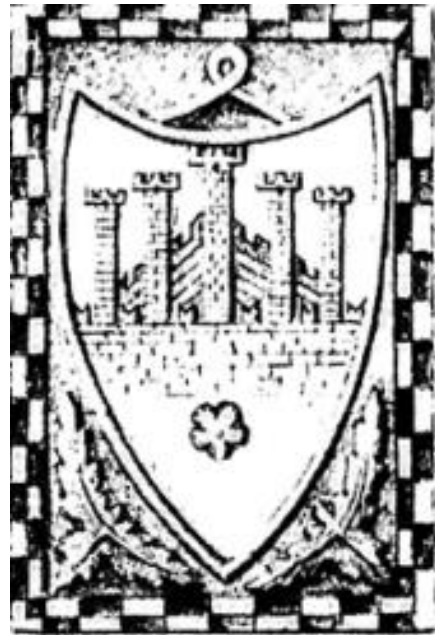
³⁷ „Battlement“, u *Encyclopaedia Britannica*, u Britannica, <https://www.britannica.com/technology/battlement> (posjet 5. listopada 2021.)

³⁸ Drempetić, „Fortifikacijski sustav“, 215.

³⁹ Morteani, *Storia di Montona*, 45.

S vremenom se prostor između prirodnog brda i zidina nasipavao kako bi se povećao prostor unutar citadele i ojačalo zidine koje su tako dobile i funkciju potpornih zidova. Upravo je ključna uloga koju su zidine imale, a i danas imaju, za integritet citadele jedan od primarnih razloga njihove gotovo potpune očuvanosti. S obzirom na to da njihova uloga nije samo vojna one su izbjegle sudbinu zidina mnogih istarskih kaštela čiju su kamenu građu ljudi stoljećima privajali za svoje potrebe. Takva je sudbina snašla i sekundarni i tercijarni prsten motovunskih fortifikacija koji danas postoje samo u tragovima.⁴⁰

Citadela je u prvoj fazi fortifikacija imala još četiri kule. Najmanja kula, poznata kao *Torre del leone* nalazila se na zidinama iznad novih vrata na sjeveru citadele. Velika kula (*Torricino grande*) nalazila se odmah do nje i bila je usmjerena prema sjeveroistoku. Na jugu se nalazila kula *Carrara* koja je nadzirala Borgo i Barbakan te na zapadu kula *Franco*. To objašnjava zašto se na grbu Motovuna prikazuje pet kula, iako danas postoji samo jedna, ona koja na trgu služi kao zvonik.⁴¹ Kule su porušene u isto vrijeme kada je skinuta merlatura jer je tada propisano da se u sklopu restrukturiranja zidina kule moraju smanjiti na razinu jednaku visini zida. Moguće je da se razlog donošenja takve odluke nalazio i u promjenama koje su se dogodile u vojnoj tehnologiji, prvenstveno u artiljeriji. Korištenje topova nije samo smanjilo korisnost visokih obrambenih struktura, već su one čak postale opasne za branitelje, jer bi se prilikom opsade pod udarcima artiljerije urušavale i padale na vojnike.⁴²

Slika 6 Motovunski grb (Luigi Morteani, *Storia di Montona*, 41.)

⁴⁰ Drempeć, „Fortifikacijski sustav“, 217.

⁴¹ Giovanni Radossi, „Notizie storico-araldiche di Montona in Istria“, *Atti dell' Centro di ricerche storiche di Rovigno XXXV* (2005): 143-287.

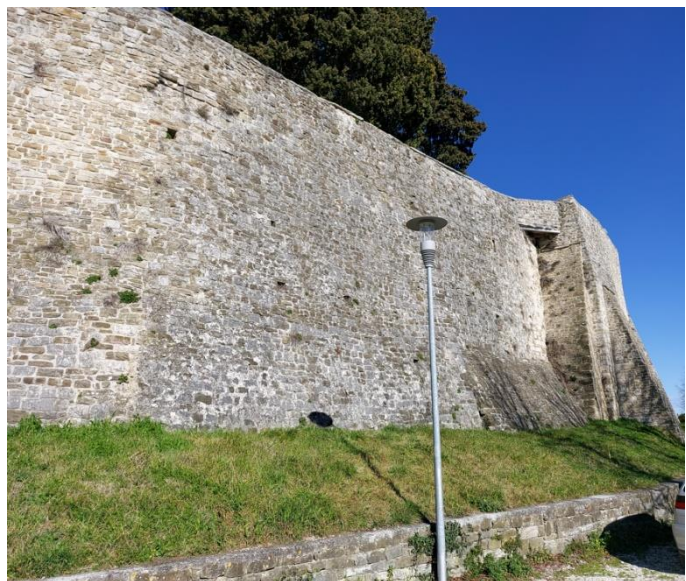
⁴² Luigi Foscan, *Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell'Istria* (Trst; Università popolare di Trieste i Unione Italiana - Fiume, 2003.), 113.

Na zidinama se nalaze ostaci puškarnica i otvora koji su služili za bacanje kamenja ili lijevanje ulja, odnosno kipuće vode na napadače. Motovunske su zidine također imale razvijeni sustav odvodnje čemu svjedoči članak 47. Motovunskog statuta, u kojem se navodi obaveza podestata da skrbi o žljebovima za odvodnju koji se nalaze na zidinama i Barbakanu. Također je propisano da se to mora odraditi na način kako nalaže struka. Danas je sustav odvodnje izvan funkcije pa voda prilikom kiše izlazi iz pukotina i fuga u zidinama što u srednjem vijeku nije bio slučaj (zidine također nisu bile fugirane).⁴³

Slika 7 Puškarnica i odvod iznad barbacana (Autor: Michele Benčić)

Zidine citadele izgrađene su pod blagim nagibom, a baza je zaštićena zemljanim nasipom i potpornim zidom. Ovakav se obrambenoarhitektonski element naziva *talus*.⁴⁴ Rafiniran je u vrijeme križarskih pohoda i ima dvojaku ulogu. Nagib prema unutra pomaže potpornim karakteristikama zida, ali i pojačava njegovu obrambenu moć. Otporniji je na projektele od vertikalnog zida što mu je omogućilo da napadaču ostane značajna prepreka i nakon uvođenja topništva u opsadno ratovanje. Jači nagib u bazi zida također znači da je napadač morao postaviti ljestve pod većim kutom što je povećavalo šanse da se iste

Slika 8 Motovunski talus (Autor: Michele Benčić)

⁴³ Motovunski statut, čl. 47.; Ivan Milotić, *Motovunski statut*, 238.

⁴⁴ Designing buildings <https://www.designingbuildings.co.uk/wiki/Talus> (8.10.2021.)

savijaju ili čak pucaju pod opterećenjem. Činjenica da baza i vrh nisu u ravni omogućavala je braniteljima da lakše ciljaju napadače koji se nalaze direktno ispod zidina. Taj se problem kod vertikalnih zidova obično rješavao kombinacijom izbočenih kula i izbočenog proširenja s otvorima na vrhu zidina poznatog kao mašikula.⁴⁵ Taj je element u Motovunu prisutan jedino iznad gradskih vrata.

Na unutarnjoj strani zidina nalaze se lukovi koji nose današnju šetnicu, nekadašnju platformu obrambenog zida. Moglo bi ih se nazvati *kazamatama* (*tal. casamatte*) iako se taj termin obično koristi u kontekstu fortifikacija 19. i 20. st. Radi se o utvrđenim prostorijama zaštićenima od neprijateljskog topništva u kojima su se mogli smještati ljudi, oružje i namirnice.⁴⁶ Pružale su zaštićenu lokaciju za obranu i skladištenje. Prate gotovo kompletnu dužinu zidina citadele.

Slika 9 Kazamata sjevernog zida
(Autor: Michele Benčić)

Slika 10 Kazamata ispod nekadašnje velike kule
(Autor: Michele Benčić)

⁴⁵ Primjer primjene ovog arhitektonskog elementa na zidine u blizini Motovuna možemo pronaći na pazinskom Kaštelu.

⁴⁶ „Kazamat“, u *Hrvatska enciklopedija*, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31018> (10. listopada 2021.)

Gradska vrata danas predstavljaju jedini ulaz u citadelu. Okrenuta su prema zapadu, ali se put koji do njih vodi nalazi na uzdignutoj platformi pod okomitim kutom i sa sjevera vodi prema vratima. O vratima citadele nema mnogo podataka, znamo da su u najranijem obliku produkt fortifikacije citadele iz 11. i 12. st., ali su do danas sačuvane u obliku iz 16. st., koji je rezultat obnove ranije rekonstrukcije iz 14. st. Zadržali su se elementi gotičkog i romaničkog stila koji krase okvir vrata.⁴⁷ Iznad ulaza se nalazi grb obitelji Memo koji je postavljen prilikom obnavljanja. Prema Morteanijevom popisu podestata, Francesco Memo je tu dužnost obnašao 1523. i 1524., te onda ponovo 1527.⁴⁸ Prema tome, izgledno je kako se obnova dogodila u nekoj od tih godina, ili je tada barem započeta. Od Novih vrata razlikuju se po tome što nisu samostojeća građevina već su ukomponirane u zgradu komune ispod koje je ostavljen svojevrzni prolaz. U vratima su još sačuvane udubine koje su služile kao vodilice i potpore za rešetku⁴⁹ koja se spuštala kako bi se spriječio ulaz u kaštel.⁵⁰ Rešetka se obično držala u prostoru iznad vrata u kojem je bila obješena sustavom lanaca, lančanika i utega. Jednom kada je rešetka spuštena izrazito ju je teško podignuti, a praktički nemoguće srušiti. Prilikom opsada, napadači su ovakve rešetke najčešće uništavali vatrom, sjekirama i pilama što iziskuje mnogo vremena i napadača izlaže oružju branitelja. Na drugoj strani prolaza nalaze se glavni izlaz i jedan manji pješački izlaz koji stepenicama vodi na glavni trg. Takvi su izlazi obično imali još jedna vrata koja bi potencijalni napadač morao srušiti kako bi ušao u grad. Druga su vrata za napadača bila još veća prepreka jer su se nalazila unutar prolaza što je značilo da su branitelji konstantno posipali neprijatelja uljem, kipućom vodom i kamenjem. Ti su otvori u motovunskim gradskim vratima s vremenom

Slika 11 Prolaz za rešetku (Autor: Michele Benčić)

⁴⁷ Vesna Janko, *Motovun: Biblioteka turističkih vodiča* (Rijeka: Centar za turističku propagandu, 1968.), 18.

⁴⁸ Morteani, *Storia di Montona*, 244.

⁴⁹ U engleskom i talijanskom jeziku postoje riječi *portcullis* ili *saracinesca* koje opisuju spomenutu rešetku i njene karakteristike.

⁵⁰ Morteani, *Storia di Montona*, 44.

zazidani, jer je prostor iznad prolaza preuzeo civilnu ulogu, pa su tako rupe u podu i zidovima izgubile svoju svrhu.

Unutar prolaza nalaze se vrata koja vode u prostor u kojem se danas nalazi gostionica, ali je u prošlosti vjerojatno obnašao vojnu ulogu što je vidljivo po izrazito debelim zidovima, nosivim lukovima i ojačanim stropovima. Osim toga, malo je vjerojatno da je prostor koji jedini ulaz ima u gradskim vratima obnašao civilnu funkciju.

Slika 12 Pogled na prolaz iz citadele (Autor: Michele Benčić)

Središnja motovunska kula, koja je ujedno i najveća, jedina je sačuvana do današnjeg dana. Sagrađena je u 13. stoljeću i predstavlja prozor na srednjovjekovni izgled motovunskih fortifikacija. Iako danas služi kao zvonik, njene su vojne karakteristike posve očite. Prije svega u tome što izostavlja uobičajeni šiljasti krov zvonika u korist ravne platforme na kojoj je sačuvan posljednji primjer merlature u Motovunu. Kula je kvadratnog oblika, a njena je platforma zahvaljujući *modiglioni*⁵¹ šira od baze. Na vrhu se nalazi veliki otvor koji je braniteljima dopuštao bacanje svakojakih projektila na napadača koji se penjao stepenicama.⁵²

Questa di Montona è memorabile per la sua forma, non a cuspide acuminato, variamente formato secondo genio degli Architettori, decorato a colonnami, a fregi, od a lucido, ma è torre del tutto in forma militare, merlata, piana nel tetto che la copre, non lucida od a fori che lascino passare la luce oltre la torre, ma ad un'amplissima finestra nella parte superiore arcuata all'acuto, ampla così, che dall'apertura potessero liberamente scagliarsi proiettili grossi di ogni specie ai sottostanti che volessero attaccarla.

Slika 9 Pietro Kandler- Opis vojnih karakteristika kule (Pietro Kandler, Notizie storiche di Montona, str. 92.)

Kula je sa svojih 27 metara visine pružala pogled na široko područje i otvarala mogućnost komunikacije s udaljenijim kaštelima. Kandler i Morteani navode kako je kula pružala nadzor nad prostorima prema kaštelima Kostel (*Pietra Pelosa*) i Rašpor, potom dolinom rijeke Mirne i njenim kaštelima sve do Novigrada. Na kraju navode kako su preko danas nepostojećeg kaštela na Šublenti informacije mogle relativno brzo putovati sustavom kaštela sve do Poreča, Rovinja ili čak Pule.⁵³

Slika 13 Motovunska kula (Autor: Michele Benčić)

⁵¹ Modiglioni - kameni nosači na koje se oslanjala kruna kule kako bi se dobilo na kvadraturi platforme. Vidi: Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 92.

⁵² Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 92.

⁵³ Isto, 90. i Morteani, *Storia di Montona*, 45.

Kula je kroz stoljeća višestruko obnavljana o čemu svjedoče natpisi koji se na njoj nalaze. Godine 1426. izvedeni su brojni radovi sanacije i održavanja. Podestat Marino Cambello je 1658. dao restaurirati zidine, palaču i kulu.⁵⁴ Popravak sata izveden je 1528., a posljednja obnova do modernog vremena obavljena je 1708. kada je kula stradala u udaru groma.⁵⁵

Pored kule nalazi se zgrada koja je gotovo sigurno iz vremena kule, tim više što su stepenice kojima se odlazi na prvi kat zgrade dio same kule, dok se ulaz u kulu nalazi s druge strane. Ipak, u literaturi nisam pronašao funkciju koju je zgrada imala. Prema predaji, služila je kao zatvor odnosno kaznionica, ali je takvo shvaćanje vjerojatno produkt njezina korištenja u prvoj polovici 20. st. što ne mora značiti da je u srednjem i ranom novom vijeku služila za jednaku svrhu. Za tu sam zgradu u jednom privatnom arhivu pronašao fotokopiju skice nepoznatog autora i naziva „Piazza de Montona“ na kojoj se vide danas zazidani prolaz i prozori s originalnim lukovima. Moguće da se radi o ostatku gradske lože koja se prema Jadranki Drempetić nekada nalazila na gornjem trgu.⁵⁶ Potvrdu te tvrdnje pronalazimo i u članku statuta iz 1338., u kojem čitamo „...pod općinskom ložom, u motovunskome kaštelu.“⁵⁷ Ovakva loža jako podsjeća na onu koja je i danas sačuvana u Humu, a također je ukomponirana u donji kat zgrade. Na skici se vidi i natkrivena terasa komunalne palače koja danas više ne postoji.

Slika 14 Skica trga nepoznatog autora (Privatni arhiv, Damir Maurović)

⁵⁴ Morteani, *Storia di Montona*, 48.

⁵⁵ Na i. mj.

⁵⁶ Drempetić, „Fortifikacijski sustav“, 213.

⁵⁷ Miličić, *Motovunski statut*, 286.

3.4. Druga faza fortifikacijskog sustava

Druga je faza fortifikacije trajala kroz 12. i 13. st. te se primarno odnosila na izgradnju još jednog obrambenog prstena oko citadele i zaštite urbanih naselja nastalih na padinama ispod kaštela. Za razliku od vrlo dobro očuvanih zidina citadele, fortifikacije druge faze danas pronalazimo samo u tragovima.

Najbolje očuvana sekcija druge faze zasigurno je obrambeni kompleks na sjeverozapadu kaštela koji obuhvaća gradska vrata i bedem ispod komunalne palače s pripadajućim fortifikacijskim elementima. Gradska vrata poznata kao *porte nuove* odnosno nova vrata rezultat su obnove iz početka 17. stoljeća koju je naručio podestat Marco Pasqualegio. Točno vrijeme nastanka originalnih vrata nije poznato, ali ih je realno povezivati s drugom fazom fortifikacije jer bez njih kompletan koncept vanjskog obrambenog prstena nema smisla. Osim toga, znamo da su postojala prije 1278. jer se spominju prilikom dolaska Mlečana na vlast.⁵⁸ Također znamo da su oko 1378. godine modernizirana uvođenjem rasteretnih lukova.⁵⁹ Luigi Morteani nova vrata oslovljava kao *bastion*. Tako se obično opisuje strukturu koja izvire iz zidina kako bi pružala mogućnost njihove zaštite napadanjem neprijatelja s bokova. Takvo nazivlje ima smisla kada uzmemo u obzir činjenicu da su nova vrata nekada bila mostom povezana s citadelom te je taj most predstavljao jedini način da im se pristupi. Ona su tako efektivno postala izbočeni dio zidina citadele čime odgovaraju opisu bastiona. Na njima su se kao i na zidinama nalazili prsobrani, a prisutne su dvije *mašikule* koje su služile za bacanje kipuće vode ili ulja na napadače. Prisutni su tragovi kanala za rešetke slični onima koje nalazimo na vratima citadele. Prilikom restauracije koju je 1607. odobrio dužd Leonardo Donato, prsobrani su zamijenjeni krovom, a rešetke su zamijenila vrata načinjena

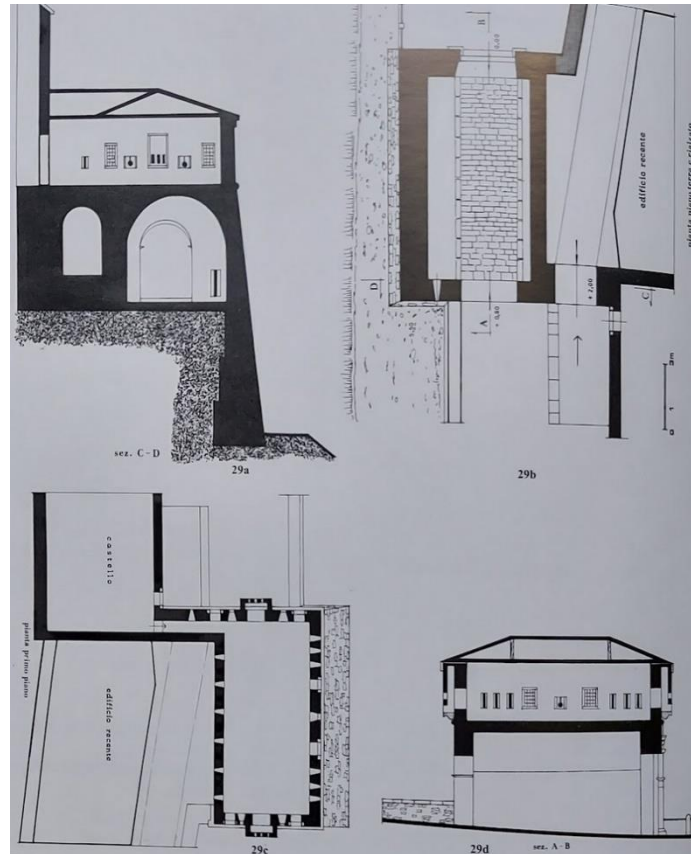

Slika 15 Nova vrata (Autor: Michele Benčić)

⁵⁸ Foscan, *Porte e mura*, 113.

⁵⁹ Drempetić, „Fortifikacijski sustav“, 215.

od hrasta s metalnim ojačanjima.⁶⁰ Velikom se broju puškarnica u to vrijeme dodaje dva para kružnih otvora za topove pored maškula.⁶¹ Osim glavnog prolaza, prisutna su i bočna vrata koja štite povišeni prolaz prema Barbakanu.

Slika 16 Pogled na vrata iz različitih perspektiva (Luigi Foscan, *Porte e Mura*, 116.)

Na ilustracijama se nalaze presjeci novih vrata iz različitih perspektiva koje je izradio Luigi Foscan kako bi bolje predočio njihovu strukturu.⁶²

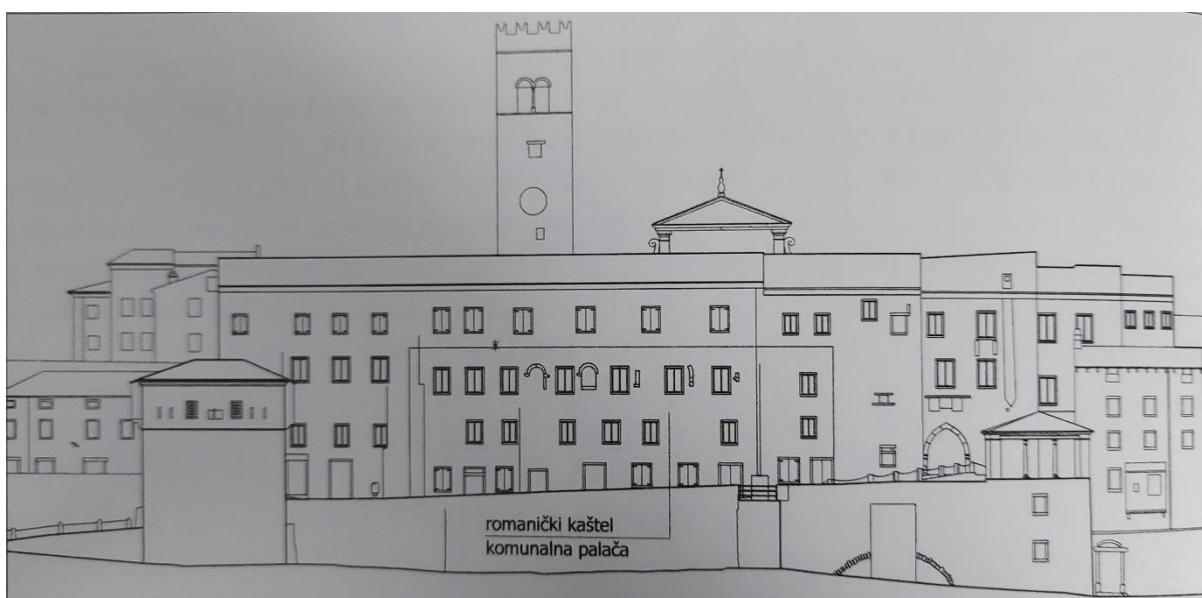
- **Ilustracija 29a** prikazuje razliku u visini između ceste i prirodne padine brda.
- **Ilustracija 29b** prikazuje glavnu cestu i pješački prolaz prema Barbakanu iz ptičje perspektive.
- **Ilustracija 29c** prikazuje ptičju perspektivu prvog kata strukture, kao i mosta koji ju povezuje s citadelom.
- **Ilustracija 29d** prikazuje presjek bastiona

⁶⁰ Foscan, *Porte e mura*, 113

⁶¹ Morteani, *Storia di Montona*, 44.

⁶² Foscan, *Porte e mura*, 116.

U produžetku novih vrata nalazi se najsačuvaniji dio zidina druge faze. Sačuvane su samo trake koje idu prema Barbakanu i od vrata do ispod gradske lože *Lobia Maior* iz 1331. koja je podignuta na temelju nekadašnje kule.⁶³ Kao što je to često bio slučaj, ovaj je dio zidina preživio raspad fortifikacija zato što ima potpornu ulogu, pa si komuna nije mogla dopustiti njegovo propadanje čak i u razdobljima kada nije bilo sredstava za održavanje manje važnih građevina. Visina zida je ovdje primjetno niža od zidina citadele, ali je sam pristup zidu zasigurno bio vrlo težak radi velike strmine sjeverozapadne padine iznad koje se uzdiže. Na zidu se nalazi mali bastion koji zajedno s bastionom Novih vrata štiti njegove stranice. Jedna je zanimljivost ovog zida ta da na njemu postoje tragovi vrata koja su danas zazidana. Luigi Morteani ih je na svojoj karti samo označio kao „porta murata“ i nije imao daljnjih komentara.

Slika 17 Sjeverozapadno pročelje Motovuna (Jadranka Drempetić, *Fortifikacijski sustav Motovuna*, 218.)

Dio zida koji se od pješačkih vrata proteže prema Barbakanu sačuvan je u fragmentu koji se drži za sam bastion, i u fragmentu koji služi kao ulaz na Barbakan. Središnji je dio zida uništen ili prekriven izgradnjom niza stambenih objekata. Barbakan dobiva naziv po istoimenom vojnoarhitektonskom elementu. Korištenje barbakana datira iz vremena križarskih pohoda kada neki autori nazivima *propugnaculum* ili *barbacana* opisuju vanjski pojas zidina koji ima ulogu zaštite ranjivih vrata ili bastiona.⁶⁴ Osim uloge zaštite ulaza u Borgo i bastiona, barbakan je imao ulogu

⁶³ Drempetić, „Fortifikacijski sustav“, 219.

⁶⁴ Ronnie Ellenbellum, *Frankish rural settlements in the Latin Kingdom of Jerusalem* (Cambridge, Cambridge University Press, 1998.), 45.

zaštićenog prostora u kojem se lokalno žiteljstvo moglo sakriti u slučaju napada, u kojem se mogla utaboriti vojska, skladištiti hrana, održavati vojne vježbe ili viteške turnire.⁶⁵ Primjer korištenja motovunskog Barbakana možemo pronaći u Uskočkom ratu, kada je 1608. godine agrarna zajednica Motovuna kupila sve vrtove od Novih vrata do vrata svetog Ciprijana (ulaz u Borgo), ali im je senat korištenje odobrio tek 1617., kada je rat završio. Odobrenje je bilo valjano uz uvjet da se u tim vrtovima ne sade stabla i grade konstrukcije, kako bi ih država u svakom trenutku mogla koristiti u slučaju ratne opasnosti.⁶⁶ Regulacija kultiviranja u vrtovima Barbakana zapisana je i u statutu. Nema nikakvih ostataka središnjeg zida Barbakana, ali su prisutni relativno očuvani zidovi na njegovom početku i kraju. Fragment zida koji Barbakan odvaja od Fossala posebno podsjeća na fortifikacije Citadele. Valja naglasiti da su početni i završni zidovi potporni, a središnji je zid morao biti samostojeći, jer to nalaže konfiguracija terena. S obzirom na to da od njega nema nikakvih tragova teško je zaključiti kakve su mu bile karakteristike. Zid koji je odvajao Barbakan od Gradiziola također više ne postoji. Kula Barbakan na koju se nadovezivao zid treće faze fortifikacija danas postoji samo u tragovima.⁶⁷

U drugoj fazi nastaje i zid koji je iz lokacije Fossal branio Gradiziol. Ime ulice Fossal zanimljiv je radi njegova podrijetla od talijanske riječi *fosso* koja označava jarak. Dakle, u imenu je sadržana funkcija koju je lokacija nekada obnašala. Radilo se o kombinaciji zida i jarka koji su štitali naselje Gradiziol s ranjive jugoistočne strane. Fossal je završavao istoimenom kulom od koje danas postoje samo temelji u obliku ugaonog zida.⁶⁸ Pored kule se nalazio i ulaz u Gradiziol na kojem su postojala vrata. Osim na glavnim vratima, Fossal se s Gradiziolom spajao i na malim vratima zvanim Portizza ili Pusterela koja se nalaze ispod Barbakana. Bedem je još postojao 1722. jer u župnom arhivu postoji dokument u kojem prior servita traži od komune korištenje okolnog prostora za potrebe samostana uz obavezu održavanja i vraćanja u slučaju rata, te uz najam od 20 solda godišnje.⁶⁹ O strmini sjeverne padine svjedoči i činjenica da se tamo nisu gradile nikakve fortifikacije te je s te strane Gradiziol bio u potpunosti otvoren od početka naselja pa sve do novih vrata.

⁶⁵ Morteani, *Storia di Montona*, 43.

⁶⁶ Isto, 43-44.

⁶⁷ Morteani, *Storia di Montona*, 52-53.

⁶⁸ Drempetić, „Fortifikacijski sustav“, 219.

⁶⁹ Morteani, *Storia di Montona*, 46.

Motovunska je komuna 3. travnja 1584. dekretom odobrila osnivanje franjevačkog samostana na ulazu u Gradiziol.⁷⁰ Prvi franjevci su iz nepoznatih razloga napustili tek osnovani samostan 1588., kada su ga preuzeli franjevci konventualci koji su se zadržali do 1598. te dovršili izgradnju crkve i samostana.⁷¹ U konačnici su ga preuzeli serviti koji su njime upravljali do 1790. te u 17. st. podignuli 15 metara visok zvonik.⁷² U kontekstu fortifikacija ovaj je samostan važan, jer su u njegovom vrtu prisutni ostaci bastionskog sustava koji ide od crkve Blažene Djevice Marije *dei servi* prema lokaciji nekadašnje kule Fossal. Dio fortifikacija je s vremenom izgubljen ili prezidan prilikom adaptiranja doma za umirovljenike, ali je i dalje prisutno dovoljno ostataka da se može okvirno odrediti doseg bedema. Takav je sustav dodatno ojačavao južno krilo prije ulaza u Gradiziol, čime je samostan postao dio fortifikacijskog sustava Motovuna. U važnosti bedema samostana za zaštitu Gradiziola možda leži razlog relativne naklonosti koju komunalna vlast ima prema servitima kojima čak dopušta korištenje zemlje na području Fossala. Drugi je razlog vjerojatno bio taj da su pomoć prilikom održavanja koju su serviti pružali, kao i najam koji su plaćali, mogli barem donekle rasteretiti komunalnu riznicu koja je krajem 17. st. trpila pritisak održavanja rastućeg broja fortifikacijskih elemenata.⁷³

Početakom 13. st. započeto je podizanje pojasa zidina koji je zatvarao podgrađe Borgo nastalo u 12. st. Pojas se protezao od gradske lože (u ono je vrijeme još bila kula) do kule Barbakan. Nakon nestanka ratne opasnosti i naleta ekonomske krize u 17. st. ovaj se pojas počeo zanemarivati, a potom i aktivno devastirati civilnim građevinskim radovima i otuđivanjem materijala. Glavna je ulica s obrambenim pojasom bila spojena prolazima koji su prolazili ispod zgrada, a danas pronalazimo četiri potpuno sačuvana prolaza i dva prolaza od kojih ostaju samo tragovi. Danas su zgrade iznad tih prolaza naravno pretežito stambene, ali neki autori smatraju kako su nekada bile dio fortifikacijskog sustava u sklopu kojeg su služile kao stražarnice te su se kasnije pripojile okolnim stambenim objektima.⁷⁴ U sklopu fortifikacija ulice postojala su vrata poznata kao „vrata svetog Ciprijana“ od kojih više nema nikakvih tragova. Neki radovi kao „nesačuvana“ navode vrata Blažene Djevice Marije: „della

⁷⁰ Radossi, „Notizie storico-araldiche“, 242.

⁷¹ Na i. mj.

⁷² Marijan Bartolić i Ivan Grah, *Crkva u Istri* (Pazin: Idk Juraj Dobrila, 1999), 105.

⁷³ Morteani, *Storia di Montona*, 45-48.

⁷⁴ Foscan, *Porte e mura*, 114.

scomparsa porta della Madonna non abbiamo alcuna immagine,⁷⁵ ali se većina autora s njima ne slažu. Izgledno je kako se radi o grešci u tumačenju s obzirom na to da se ta vrata nalaze kod istoimene crkvice u sklopu trećeg fortifikacijskog pojasa, a ranije spomenuta i nesačuvana vrata svetog Ciprijana izvori lociraju pored crkve sv. Antuna Padovanskog. Ta je crkva prije rekonstrukcije iz 15. st. bila posvećena upravo svetom Ciprijanu.⁷⁶

⁷⁵ Isto, 120.

⁷⁶ Bartolić i Grah, *Crkva u Istri*, 106.

3.5. Treća faza fortifikacija

Treći je fortifikacijski pojas nastao u 14. st. kako bi se zaštitio noviji Borgo koji se razvio u produžetku izvornog naselja. Podignut je kao nastavak koji izlazi iz starijeg pojasa Borga ispod kule Franco i nastavlja se sve do kule Barbakan koja tako postaje sjecište fortifikacija druge i treće faze. Potvrdu o njegovom postojanju imamo u rečenici *..in fossatis qui sunt prope **murum castris, vel burgorum Montone**..* koja se odnosi na zidine utvrde i Borga u sklopu točke 150 statua iz 1376. kojom se propisuje kazna za bacanja izmeta u blizini zidina.⁷⁷ Na zapadnom ekstremitetu bedema nalaze se ostaci polukružne kule koja svjedoči lokaciji nekadašnjeg zida. Jedini je relativno sačuvani dio ovog pojasa onaj koji spaja vrata Blažene Djevice Marije i kulu Barbakan. Tamo su bez obzira na izgradnju stambenih zgrada vidljivi jasni tragovi fortifikacijskog sustava, pogotovo na području neposredno uz vrata.

Vrata Blažene Djevice Marije izrađena su u gotičkom stilu pa se često i oslovljavaju kao „gotička vrata“. Luigi Foscan navodi kako je gotički blago zašiljeni luk ovih vrata prozor u izgled mnogo poznatijih novih vrata prije njihove restauracije u stilu renesanse.⁷⁸ Pored njih se nalazi zgrada čiji izgled upućuje na neku javnu službu, a s obzirom na to da nadzire vrata i zidni pojas u njihovom produžetku vjerojatno se radilo o još jednoj stražarskoj postaji, barem kada govorimo o strani zgrade neposredno uz vrata.

Slika 18 Gotička vrata – Porta della Madonna
(Autor: Michele Benčić)

⁷⁷ Motovunski statut, čl. 150.

⁷⁸ Foscan, *Porte e mura*, 120.

4. POPRATNI ELEMENTI FORTIFIKACIJSKOG SUSTAVA

Do sada je u ovom radu bila riječ o fortifikacijskim elementima arhitektonskog tipa. Međutim, iako dominantni, oni nisu jedini elementi koji su bili potrebni kako bi srednjovjekovni kaštel ostvario sigurnost svojih građana i zaštitu svojih posjeda. Kako bi sustav fortifikacija bio efikasan potrebno je riješiti cijeli niz pitanja civilnog, ekonomskog i logističkog karaktera. Prije svega bilo je potrebno oformiti nekakvu službu odnosno stražu koja će održavati mir u kaštelu, paziti na fortifikacije, nadzirati okolno područje, otvarati i zatvarati vrata te braniti utvrdu u slučaju napada. Potom je te ljude trebalo opremiti adekvatnim oružjem i opremom te ih u slučaju dugotrajne opsade nahraniti iz zaliha kaštela zajedno s ostalim stanovnicima.

4.1. Straža i vojska

Veličina straže i razina pripravnosti vojske snažno su varirale s obzirom na političko stanje Motovuna i okolice. Morteani navodi kako je u mirnim vremenima bilo dovoljno da dva građana obnašaju službu zapovjednika straže.⁷⁹ Njihov je zadatak bio nadzirati fortifikacije, otvarati i zatvarati vrata kaštela i zapovijedati stražarima. Stražariti su morali svi stanovnici prema propisanom rasporedu.⁸⁰ To se promijenilo kada je dužd Andrea Gritti 1528. donio odluku o osnivanju *cernida*, odnosno novih teritorijalnih jedinica. U cernide su se novačili muškarci od 18 do 35 godina na razdoblje od osam mjeseci do tri godine, u slučaju rata i dulje.⁸¹ Morali su i služiti kao pojačanje regularnoj vojsci koja je najčešće bila sastavljena od plaćenika.⁸² Prilikom mirnih razdoblja imale su zadatak hvatanja razbojnika.⁸³ Tako je Motovun dobio kapetana cernide koji je bio zadužen za opremanje i uvježbavanje vojske. Kapetani su se u svakom trenutku morali odazivati na poziv komune čiji je kraj u to vrijeme kao

⁷⁹ Morteani, *Storia di Montona*, 55.

⁸⁰ Na i. mj.

⁸¹ „Cernide“, u *Hrvatska enciklopedija*, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11294> (3. prosinca 2021.)

⁸² Milotti, Daniela. "Le campagne del Buiese nella prima metà del '600", *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno XI* (1981): 241-293.

⁸³ „Cernide“, u *Hrvatska enciklopedija*, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11294> (3. prosinca .2021.)

granično područje bio izrazito nemiran.⁸⁴ U dokumentima se spominju sljedeći kapetani za područje Motovuna: Benedetto Lugeo (1579), Pietro Gravisi (1582), Annibale Solza (1592), Rinaldo Verzi (1596), Marco Verzi (1603), Baldassare Tronco i zapovjednik Giacomo Trentino bolognese (1606) te Francesco Verzi (1647).⁸⁵ Luigi Morteani prenosi dokument u kojem koparski kapetan Francesco Boldu opisuje cernide motovunskog teritorija kao skupine koje su prvenstveno sastavljene od grubih seljaka koji žive u prirodi, ali ih također hvali zbog njihove izdržljivosti koja proizlazi iz poteškoća kojima su izloženi od rođenja. Također hvali kapetana i zapovjednika koji su svojim trudom od njih uspjeli stvoriti funkcionalnu i discipliniranu jedinicu.⁸⁶

4.2. Oprema i oružje

O opremi i oružju koji su se mogli nalaziti u kaštelu u ranijim razdobljima nemamo konkretnih izvora. Može se samo pretpostaviti da je opremljenost stražara, ovisno o financijskoj situaciji, pratila standarde vremena. Prvi konkretni trag datira iz 1331. kada je podestat Simoneto Dandolo zabilježio opremu koju je prilikom dolaska zatekao u komunalnoj palači. Dandolo navodi 30 štitova, 40 balista, 10 oklopa, 10 oštrica, 33 koplja i 10 željeznih okovratnika.⁸⁷ Ono što Morteani u prijepisu statuta navodi kao *ballista*, a Ivan Milotić prevodi kao *bacač kamena*,⁸⁸ je vjerojatno zapravo *balestra* odnosno samostrel. Balista je statično oružje koje se obično koristilo za izbacivanje drvenih, metalnih ili kamenih projektila. Čak je u svojoj najmanjoj izvedbi prevelika da bi se u komunalnoj palači skladištilo 40 komada, a ekonomski bi trošak bio prevelik za kaštel te veličine. Osim toga, Vegetije navodi kako je prosječna rimska legija raspolagala sa oko 55 balista⁸⁹, a brojila je 4200 vojnika i uživala ogromnu financijsku podlogu. Motovun ovakve brojke zasigurno nikada nije postigao. Biskup Tomasini 1646. bilježi oružarnicu *sala d' armi* iznad novih vrata u kojoj stoje artiljerija i barut.⁹⁰ Morteani spominje i dužnost oružara koji je čuvao i vodio evidenciju o oružju

⁸⁴ Morteani, *Storia di Montona*, 56.

⁸⁵ Na i. mj.

⁸⁶ Na i. mj.

⁸⁷ Milotić, *Motovunski statut*, 263.

⁸⁸ Na i. mj.

⁸⁹ Flavius Vegetius Renatus, *Sažetak vojne vještine*, prev. Teodora Shek Brnardić (Zagreb: Golden marketing, 2002), 208.

⁹⁰ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 230.

alata, užadi, štapova i torba odnosno vreća. Zanimljivo je da se navode i razbieni komadi opreme koji više ne mogu ispunjavati svoj zadatak, kao i zastarjela oprema poput starih arkebuza, uništenih mačeva i nepotpunih samostrela. Moguće je da se u slučaju potrebe barem neke od tih artikla moglo obnoviti ili na neki način upotrijebiti.

4.3. Voda i hrana

Prilikom opsade svake utvrde njezina opskrbljenost hranom i vodom diktira maksimalnu duljinu otpora koji može pružiti napadaču. Jedna od omiljenih tehnika opsade bila je blokada utvrde kojom bi se onemogućila opskrba. Potom se čekalo da u utvrdi ponestane namirnica, nakon čega bi se branitelji morali predati. U takvom je slučaju uloga utvrde ta da izdrži do dolaska pojačanja i usporava napore napadača. Iz toga je jasno kako je dostupnost hrane i vode bila krucijalna za sigurnost svakog kaštela.

Ako govorimo o opskrbi vodom, Motovun je zasigurno iznadprosječno naselje u kontekstu istarskih kaštela. Opskrbljenost samog brda, ali i okolice vodom zasigurno je odigrala ulogu prilikom njegova izbora za najraniji razvoj naselja. U samoj citadeli nalazi se nekoliko cisterna, od kojih su

Slika 20 Prikazi kaštela na starijem (lijevo) i novijem (desno) bunaru. (Autor: Michele Benčić)

najstarije i najpoznatije dvije cisterne s ukrašenim grlima od isklesanog kamena. Onaj na trgu ispred palače Polesini gotovo je sigurno stariji, što je očito iz prikaza koji se na njemu nalaze i grubljem oblikovanju kamena.⁹² Također je zanimljiv jednostavni prikaz kaštela na kojem se vidi samo jedna kula, ali i merlatura zidina. S druge strane, bunar na glavnom trgu nosi bogatiji prikaz kaštela koji je sličniji onome koji se nalazi na grbu. Na ovom se prikazu jasno vide i ostale kule, kao i druga gradska vrata.

⁹² Isto, 42.

Osim ljudskom rukom zidanih cisterna i pripadajućih bunara u Motovunu postoji i niz prirodnih izvora, prvenstveno u Borgu, što je uz konfiguraciju terena pomoglo oblikovati i usmjeravati njegov razvoj. Biskup Tomasini opisuje rezervoare vode i izvor koji je prema njemu toliko bogat da opskrbljuje sve kuće Borga. Bogatstvo izvorima navodi kao razlog nastanka imena *borgo delle fontanelle*.⁹³

*...con conserve di aque, e nel borgo di sotto una fontana
così copiosa che vien distribuita a tutte quelle case, cosa molto
singolare e si suol chiamare il borgo delle Fontanelle.*

– **Giacomo Filippo Tomasini 1646.** ⁹⁴

Taj podatak spominje i Prospero Petronio koji ga upotpunjuje informacijom da jedan izvor opskrbljuje čak 50 kuća.⁹⁵ Izvori i danas postoje u podrumima nekih zgrada u ulici Borgo, pogotovo u starijem dijelu. Novije su se zgrade do dolaska vodovoda opskrbljivale privatnim cisternama. U statutu je sačuvana i točka kojom se 1386. propisuje kazna od 20 malih solda za svakoga koji se drzne na bilo koji način zagađivati neki od izvora Motovuna i okolice. Primjerice pranjem lanene odjeće ili životinjskih iznutrica.⁹⁶ U prilog činjenici da je zaliha vode neophodna za svaku utvrdu ide i korespondencija koju je rašporski kapetan iz Buzeta slao središnjoj vlasti u Veneciji s namjerom da gradi vodospreme kako bi žiteljstvo moglo dulje izdržati opsadu.⁹⁷

Područje koje je spadalo u općinu Motovun bilo je vrlo plodno i pogodno za obrađivanje⁹⁸, ali je sama motovunska uzvisina pružala tek nekolicinu lokacija koje su se mogle obrađivati. Prvenstveno se radi o vrtovima ispod Fossala i Barbakana o kojima je ranije bilo spomena. To nije bilo ni približno dovoljno za uzdržavanje kaštela pa su se namirnice uvozile i skladištile u motovunskom fontiku. Fontik je izvorno bio

⁹³ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 230.

⁹⁴ Na i. mj.

⁹⁵ Prospero Petronio, *Memorie sacre e profane dell Istria* (Trieste, 1968.), 391.

⁹⁶ Motovunski statut, čl. 59.

⁹⁷ Nella Lonza i Branka Poropat, *Buzetski statut* (Zagreb-Buzet: Grad Buzet, 2017), 93.

⁹⁸ Slaven Bertoša, „Motovun i Motovunština u novome vijeku“, u: *Motovun- Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklić (Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.), 110.

termin za zgradu ili kompleks zgrada u kojima se odlagala roba ili smještalo strane trgovce, ali je u kontekstu istarskih gradova on poprimio značenje spremišta za trajne namirnice poput brašna i žitarica kojima se u slučaju gladi ili opsade moglo hraniti stanovništvo.⁹⁹ Petronio navodi kako se na Motovunštini osim kaštela nalazio i niz sela: Višnjani (*Visignan*), Bačva (*Mon delle Botte*), Sv. Mihovil (*S. Michele*), Labinci / Sv. Nedjelja (*Santa Domeniga*), Kazal (*Casal*), Tićan (*Tizzan*), Kaldir (*Caldier*), Zamask (*Zumesco*), Novaki (*Novachi*), Karojba (*Caroiba*), Muntrilj (*Montreco*), Sv. Ivan od Šterne (*S. Zuanne di Sterna*), Sv. Vital (*S. Vidal*), Brkač (*S. Pancratio*), Rakotule (*Racotole*), Rapavel (*Rappavel*), Cerion (*Cirion*) te *Planigo* i *Petretichii*.¹⁰⁰ Može se zaključiti kako je Motovun zahvaljujući plodnim površinama i velikom broju sela i zaselaka mogao prikupiti veliku količinu namirnica, ali je isto tako imao puno stanovnika koje je u slučaju nepogode trebalo uzdržavati. U Motovunskom statutu je člankom 61. propisana kazna od 25 mletačkih libri za svakog seljaka koji obrađuje zemlju na području Motovuna, a žito ne donese u Motovun do blagdana svetog Martina.¹⁰¹ Dakle, stanovnici su imali obavezu do 11. studenoga urod žita dovesti u Motovun, a imali su pravo zadržati samo onoliko koliko im je potrebno kao sjeme, za što su prethodno trebali tražiti dopusnicu od komuna. Ivan Milotić komentira kako je to dokaz strateške važnosti žita, čija je prodaja regulirana i ograničena u interesu zajednice.¹⁰² Također u statutu pronalazimo članak kojim je u kolovozu 1325. podestat Marin Bembo dao izglasati zakon o refundiranju štete nastale prilikom paleži žita koja je prema tekstu članka u to vrijeme postala sve češća pojava: *Quum propter corruptus affectiones hominum, et invalesentes nequitas perversorum hodie plus solito inabscondito incendia fiant in bladis*.¹⁰³ (Zbog iskrivljenih sklonosti ljudi i niskih pobuda zločinaca danas se češće nego inače i naočigled događaju paleži žita.¹⁰⁴) Propisana je i kazna za zlorabljenje ovog propisa na način da je oštećenik morao prisegnuti na evanđelje da nitko nije znao za počinjenje štete, u suprotnom mu je trebala biti izrečena kazna u dvostrukom iznosu vrijednosti žita.¹⁰⁵ Većina informacija o fontiku proizlazi iz odredbi statuta u kojima se donose propisi sa svrhom ograničavanja načina

⁹⁹ Slaven Bertoša, „Fontik“, u *Istarska enciklopedija*, Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3379/fontik> (20. prosinca 2021.)

¹⁰⁰ Bertoša, „Motovun i Motovunština“, 110.; Petronio, *Memorie sacre e profane*, 395.

¹⁰¹ Motovunski statut, čl. 61.; Ivan Milotić, *Motovunski statut*, 243.

¹⁰² Milotić, *Motovunski statut*, 243.

¹⁰³ Motovunski statut, čl. 88.

¹⁰⁴ Milotić, *Motovunski statut*, 261-262.

¹⁰⁵ Na i. mj.

zlorabe pozicije upravitelja fontika poznatih kao *fonticarii*.¹⁰⁶ U članku iz 1374. pronalazimo odluku općinskog vijeća *in casu concreto*,¹⁰⁷ odnosno odredbu koja je donesena kao odgovor na konkretan slučaj u kojem su upravitelji Dominik Schitolini i glasnik Odorlik u vrijeme svojih pojedinačnih mandata protuzakonito izvlačili žito iz fontika za vlastitu dobit. Izrečena im je novčana kazna proporcionalna količini otuđene robe i zabrana uključivanja u općinsko vijeće. Kako bi se stalo na kraj malverzacijama, 1396. je donesen zakon po kojem oba ključa fontika mora držati upravitelj koji tako postaje jedina odgovorna osoba. On je bio obavezan vlastitom imovinom nadoknaditi štetu nastalu u slučaju krađe.¹⁰⁸

Iz priloženog se daje naslutiti kako je postojao problem sa zlorabljenjem pozicije upravitelja fontika koji se nastojalo riješiti raznim propisima, ali su oni često izglušavani retrogradno, tek nakon što je šteta već nastala, a ponekad čak i nakon što je upravitelj već davno napustio funkciju.

4.4. Civilne zgrade

Komunalna palača je zasigurno civilna građevina koja u Motovunu ima najizraženiju obrambenu ulogu, jer odvaja donji i gornji trg, odnosno citadelu i drugi pojas fortifikacija. Sagrađena je u 12. st. te je nakon toga više puta pregrađivana i obnavljana. Jedan je dio palače služio kao rezidencija podestata, a drugi kao općinski prostor u kojemu su bile prostorije za prikladno primanje kapetana iz Kopra i Rašpora te ostalih mletačkih dužnosnika.¹⁰⁹ Tu se u jednom trenutku nalazio i fontik sa svojim pripadajućim kancelarijama. U statutu pronalazimo spomene o pojedinim prostorijama palače. Prema članku 143. palača je nekada imala vanjsko stubište na kojemu su se objavljivale općinske odluke.¹¹⁰ To se slaže s ranije priloženom skicom na kojoj se vidi terasa (slika 14). U istom se članku posljednji put palača opisuje kao nova¹¹¹ *...in salla nova palacii...*¹¹² što vjerojatno znači da je ranije obnovljena, te u sljedećim člancima više nije bila novina, kako komentira Ivan Milotić.¹¹³

¹⁰⁶ Isto, 293.

¹⁰⁷ Na i. mj.

¹⁰⁸ Isto, 308.

¹⁰⁹ Morteani, *Storia di Montona*, 47.

¹¹⁰ Milotić, *Motovunski statut*, 293.

¹¹¹ Isto, 293.

¹¹² Motovunski statut, čl. 143.

¹¹³ Milotić, *Motovunski statut*, 293.

Motovun je imao i hospicij koji je prvotno bio namijenjen prihvaćanju putnika, zatim je postao dom za nepokretne žene,¹¹⁴ da bi nakon obnove iz 1622. postao hospicij za beskućnike i siromašne. U njemu se moglo prespavati, pripremati hranu i ono što je najbitnije u kontekstu ovog rada, primiti liječničku pomoć. Nije poznato od kada su liječnici djelovali iz zgrade hospicija, ali su oni svoj zanat u Motovunu obavljali barem od 1337. od kada datira članak u kojem se spominju obaveze liječnika i laika koji su liječili narodnom medicinom prema svojem iskustvu.¹¹⁵ Iz članka se također razaznaje da su postojali liječnici koji su bili pripadnici slobodnih zanimanja, ali su plaću primali od općine.¹¹⁶ Motovunska je vlast provodila nadzor nad liječnicima kako bi se držalo pod kontrolom potencijalne epidemije koje su uz ratove i požare bile najgore što je moglo pogoditi jedan kaštel.¹¹⁷ Hospital je 1584. novčanom potporom sudjelovao u izgradnji crkve i samostana.¹¹⁸ Posebno je samostan zanimljiv za ovu temu zbog prisutnosti bastionskog sustava.

Crkva svetog Stjepana sagrađena je između 1580. i 1614. na lokaciji starije crkve.¹¹⁹ U narodnoj predaji postoji legenda o podzemnom prolazu koji iz crkve vodi nekamo u podnožje brda. Danas je ona slabo poznata i najčešće ju spominju samo stariji stanovnici Motovuna i okolice, ali je sudeći po Morteianijevu opisu u njegovo vrijeme bila opće poznata: *Non rilevasi traccie d'una via sotteranea, tanto importante nei castelli per le comunicazioni esterne, ma avvi tradizione fra il popolo che servirebbe a provarne l'esistenza.*¹²⁰ (*Nema tragova prisutnosti za kaštele toliko važnog podzemnog prolaza osim u narodnoj predaji koja je jedini dokaz njegova postojanja.*¹²¹) Tragovi prolaza nisu pronađeni ni prilikom radova i restauracija obavljenih poslije Morteianijeva posjeta tako da eventualno postojanje prolaza i temelj njegove prisutnosti u narodnoj predaji ostaju misterij.

¹¹⁴ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 230.

¹¹⁵ Motovunski statut, čl. 122.; Ivan Milotić, *Motovunski statut*, 281.

¹¹⁶ Milotić, *Motovunski statut*, 281.

¹¹⁷ Isto, 282.

¹¹⁸ Marija Mogorović Crljenko, „Hospitali u Istri u srednjem i ranom novom vijeku“, *Povijesni prilozi* 21, br. 23. (2002), 114.

¹¹⁹ Bartolić, Grah, *Crkva u Istri*, 105.

¹²⁰ Morteiani, *Storia di Montona*, 42.

¹²¹ Prijevod Michele Benčić.

5. ODREDBE MOTOVUNSKOG STATUTA KOJE SE ODOSE NA FORTIFIKACIJSKI SUSTAV I OBRANU

Motovunski statut je 2016. godine prvi put preveden na hrvatski jezik i izdan kao samostalno djelo nadopunjeno bilješkama i razmatranjima. Prijevod i popratne bilješke napisao je doc. dr. sc. Ivan Milotić na temelju prijepisa kojeg je Luigi Morteani objavio u časopisu „Archeografo Triestino“ 1894. i 1895. godine. Izgledno je kako ni sam Morteani nije raspolagao originalom, već samo ranijim prijepisom iz novog vijeka kojem je nedostajao sadržaj od 1. do 36. članka.¹²² Ipak, zahvaljujući katalogu kojeg je Morteani uspio pregledati poznati su barem naslovi svih članaka uz iznimku 32. i 33. Prijepis i original su vjerojatno doživjeli sudbinu mnogih dokumenata koji su se čuvali po crkvama i župnim uredima, pa su s vremenom odvoženi na nepoznate lokacije ili su stradavali u požarima.¹²³ Kada se govori o prijepisu, a pogotovo o prijepisu ranijeg prijepisa, kako komentira i Ivan Milotić, postoji mogućnost krivo prepisanog ili pogrešno tumačenog sadržaja. Morteani se trudio sve nejasne pojmove oko kojih je imao dvojbi napisati u kurzivu pa je autor ovog izdanja pokušao neke od njih pojasniti i ispraviti. To zasigurno nije lagani pothvat s obzirom na to da je Morteani na raspolaganju imao ne samo vrsno poznavanje Motovuna, već i veliki dio tada još sačuvanih dokumenata motovunskog arhiva koji su danas nedostupni.¹²⁴

Slijede odredbe koje se odnose na fortifikacije i obranu Motovuna uz priloženi prijevod Ivana Milotića i analizu sadržaja u kontekstu fortifikacija.

¹²² Milotić, *Motovunski statut*, 3.

¹²³ Isto, 4.

¹²⁴ Na i. mj.

5.1. Neka sela u okolici obavljaju sve službe

- *Quod ville circumstatens faciant omnes factiones*¹²⁵

S obzirom na to da se radi o članku 30 sačuvan je samo naslov. Izraz *factiones* označava korist koju je motovunska općina dobivala od rada, tlake ili neke službe svojih podanika. Prema tumačenju koje navodi Ivan Milotić to može biti obrada zemljišta, popravak cesta ili, za ovaj rad najzanimljivije, držanje straže.¹²⁶ Ima nekoliko članaka u kojima se spominje držanje straže koje je naočigled bilo strukturirano na način da se rasporedi na veliki broj žitelja koji su povremeno preuzimali tu dužnost.

5.2. O potrebi popravljivanja zidova kaštela i barbakana

- *Item statutimus, quod si aloquio tempore murum castris vel barbacani caderet, quod D. potestas qui pro tempore fuerit teneatur sacramento illum murum incipere fieri, et relevari per comune infra unum mensem, et deinde hinc ad complementum ipsius muri, et si complementum ipsius muri, et si completum regiminis D. potestatis fuerit tam breve quod nominatus murus non poterit adimpleri tunc potestas venturus teneatur eodem modo facere fieri, et compleri dictum murum, et hic tenetur incipere infra tertium diem postquam intraverit Montonam et deinde sequi illum murum, ut supra dictum est.*¹²⁷
- *Isto tako, odredili smo da ako se u neko vrijeme sruši zid kaštela ili barbakana, gospodin podestat koji tada bude u službi mora dati stvarnu prisegu da će otpočeti s radovima na zidu i da će ga općina iznova podignuti unutar mjesec dana, i da će se taj zid dovršiti, a ako trajanje službe gospodina podestata bude tako kratko da se spomenuti zid (u to vrijeme njegova službovanja) ne stigne podignuti, tada ovlast da tako postupi pripada nadolazećem podestatu, i on mora dovršiti rečeni zid te s time mora otpočeti unutar tri dana nakon što uđe u Motovun, i od tada glede toga zida treba postupati kao što je prethodno rečeno.*¹²⁸

¹²⁵ Motovunski statut, čl. 30.

¹²⁶ Milotić, *Motovunski statut*, 231.

¹²⁷ Motovunski statut, čl. 44.

¹²⁸ Milotić, *Motovunski statut*, 237.

Radi se o članku koji propisuje obavezu održavanja motovunskih fortifikacija. Za popravak urušenog zida podestat ima relativno kratak rok od jednog mjeseca. Urušeni je zid na tvrđavi svakako bio neprihvatljiv pa je razumljivo da su popravci smatrani prioritetom. S obzirom na to da se u slučaju najstarijih odredaba statuta govori o vremenu prije mletačke vlasti znamo da se ta odredba odnosila na predmletačke fortifikacije. Preciznije na staru jezgru kaštela, što potvrđuje i korištenje termina *castrum* koji se u ovom slučaju odnosi na motovunski utvrđeni grad.¹²⁹ U nekim je krajevima i gradovima postojao i poseban porez koji se prikupljao za brzu sanaciju zidina, primjerice takozvani *muragh* u Engleskoj i Irskoj.¹³⁰ Osim sigurnosti, postoje još dva razloga da se što brže saniraju zidine od kojih je jedan vezan uz građevinu, a drugi politiku. Naime, porušeni zid osim rupe u obrani znači i otvorenost temelja i unutrašnjosti zida za prodor vode i leda što kroz neko vrijeme pospješuje još urušavanja te povećava štetu. Nadalje, porušeni zid narušava i ugled kaštela kojemu su u srednjem vijeku fortifikacije bile simbol moći i prosperiteta. Može se pretpostaviti da tako pada ugled podestata i u produžetku ugled središnje vlasti.

¹²⁹ Milotić, *Motovunski statut*, 237.

¹³⁰ Oliver Craigton i Robert Higham, *Medieval Town Walls* (Stroud: Tempus, 2005.), 68.

5.3. O kazni za onoga tko nešto stavi na krunu kaštela

- *Item statuimus quod alicui non liceat ponere, nec tendere aliquid super merlis muri castris, vel barbacani sub penam sold. V. meditas sit comunis, et alia mediates accusantis, et quilibet hoc videns teneatur sacramento manifestare domino potestati.*¹³¹
- *Isto tako, odredili smo da nikome nije dopušteno postaviti ili držati štogod na kruni zidina kaštela ili barbakana pod prijetnjom kazne od pet solda, od čega se polovica daje općini, a druga polovica optužitelju, i tko to primijeti, obavezan je pod stvarnom prisegom podnijeti obavijest gospodinu podestatu.*¹³²

Najvjerojatnije se radi o odluci koja je donesena kako bi se građane koji žive do zidina spriječilo da na merlaturi naslanjaju predmete ili suše rublje. Odnosno kako bi se spriječilo radnike da na zidinama barbakana stavljaju alate i sprave koje koriste za obrađivanje vrtova. Jednostavno se radi o potrebi da zidine budu čiste, prohodne i pregledne kako bi bile funkcionalne u slučaju potrebe.

¹³¹ Motovunski statut, čl. 45.

¹³² Milotić, *Motovunski statut*, 237.

5.4. O kazni za onoga tko odbaci kakvo smeće izvan zidina kaštela

- *Item statuimus, quod nemo sit ausus proicere munditias, vel lettamen in castro montone iuxta murum Castri, vel barbacani tam intus quam extra sub pena X sold. Medietas sit comunis, et alia medietas accusantis, et quilibet hoc videns teneatur sacramento manifestare Domino potestati.*¹³³
- *Isto tako, odredili smo da nitko ne bude toliko drzak da baca smeće ili izmetnine u motovunskome kaštelu pored zidova kaštela ili barbakana, kako iznutra tako i izvana, pod prijetnjom kazne od deset solda, od čega se polovica daje općini, a druga polovica optužitelju, i tko primijeti, obavezan je pod stvarnom prisegom podnijeti obavijest gospodinu podestatu.*¹³⁴

Higijena je iz očitih razloga bila jedan od najvećih problema srednjovjekovnih urbanih područja. Najviše higijenske standarde u srednjovjekovnoj Istri možemo povezati uz općine u kojima civilnu vlast drži crkva. Ivan Milotić kao primjer navodi grofoviju Vrsar koja se nalazila pod vlašću Porečke biskupije.¹³⁵ Nakupljanje smeća i fekalija blizu kaštela je lako moglo dovesti do bolesti i smrti stanovnika pa se nastojalo spriječiti svako za zajednicu opasno ponašanje. Primjerice, u Šibenskom je statutu u tu svrhu propisano nekoliko odredba koje reguliraju držanje životinja, bacanje smeća i „truleži“, brigu o vodama i način ophođenja s leševima.¹³⁶ I mnogi istarski statuti sadrže slične odredbe. Primjerice, u statutu grada Buzeta postoji odredba kojom se strogo zabranjuje prodaja mesa uginulih životinja.¹³⁷ Odluka da u Motovunu očevidac ovakvog čina bude obavezan to prijaviti podestatu slična je ranije spomenutom propisu prema kojem liječnik mora prijaviti liječenje pacijenata. Tu se vidi konzistentnost u praćenju zdravstvenog stanja Motovuna u svrhu preveniranja epidemija.

¹³³ Motovunski statut, čl. 46.

¹³⁴ Milotić, *Motovunski statut*, 237-238.

¹³⁵ Isto, 238.

¹³⁶ Đorđe Milović i Grozdana Milović-Karić, „Srednjovjekovni šibenski statut i briga za probleme zdravstvene kulture“, *Acta medico historica Adriatica* vol. 11, br. 1. (2013): 67-71.

¹³⁷ Buzetski statut, čl. 73. (Buzetski statut prema: Lonza, Nella, Branka Poropat. *Buzetski statut*. Zagreb-Buzet: Grad Buzet, 2017.)

5.5. O održavanju žljebova protočnim

- *Item statuimus quod dominus potestas, qui pro tempore fuerit teneatur pro comini facere tenere corniclos muri castris vel barbacani apertos et bene mondatos sicut convenit in hac arte.*¹³⁸
- *Isto tako, odredili smo da gospodin podestat koji u neko vrijeme bude u službi mora u interesu zajednice dati da se skrbi o žljebovima za odvodnjavanje koji se nalaze u zidinama ili barbakanu tako da budu protočni i dobro očišćeni, kako to nalaže struka.*¹³⁹

U članku je riječ o obavezi podestata da održava protočnost odvodnih kanala (*cornicli*) u sustavu fortifikacija. Kako kaže Ivan Milić, ovaj članak potvrđuje postojanje razvijenog sustava odvodnje koji je osiguravao trajnost motovunskih zidina, a sama činjenica da je njegovo održavanje povjereno izravno podestatu svjedoči o važnosti koju je imao za sigurnost Motovuna.¹⁴⁰ Kako je Motovun s vremenom financijski propadao podestati su počeli zanemarivati sustav odvodnje, a kasnije je doživio dodatni udarac kada je devastiran prilikom raznih restauracijskih projekata na zidinama. U komentarima na ovaj članak Ivan Milić uočava još jednu zanimljivu činjenicu, a to je da je ovo jedini od sačuvanih članaka u Motovunskom statutu i odlukama općinskog vijeća Motovuna u kojem se jasno navodi da se radovi moraju obavljati prema pravilima koje nalaže struka (*sicut convenit in hac arte*).¹⁴¹ To svjedoči o ne samo već spomenutoj važnosti koju sustav odvodnje ima za zidine, nego i njegovoj složenosti i razvijenosti koja je zahtijevala sistematično i propisno održavanje. Očito se radilo o radovima koje obični radnici kakve je općina inače zapošljavala nisu mogli pravilno obaviti bez detaljnih uputa.

¹³⁸ Motovunski statut, čl. 47.

¹³⁹ Milić, *Motovunski statut*, 238.

¹⁴⁰ Na i. mj.

¹⁴¹ Na i. mj.

5.6. O kazni za onoga tko ulazi ili izlazi preko zidina kaštela

- *De pena intrantis et exeuntis per murum civitatis*¹⁴²

Od ovog je članka poznat samo naslov, ali se iz konteksta može zaključiti da se radi o zakonu inspiriranom rimskim pravom o *res sanctae* pa se tumačenjem rimskog prava može pretpostaviti sadržaj članka.¹⁴³ Klasični rimski pravnik Gaj u *res sanctae* ubraja gradske zidine i vrata koje su obredom stjecale sankticitet i bile pod izravnom zaštitom bogova te su tako spadale u *res extra commercium divini iuris* odnosno stvari izuzete iz pravnog prometa prema božanskom pravu¹⁴⁴ U lingvističkom smislu može se uočiti korištenje svetosti u oblicima *murus sanctus* ili *porta sancta* u slučajevima kada je trebalo opravdati odmazdu za vandalizam nad zidinama i vratima.¹⁴⁵ Ivan Milotić navodi kako bi se osobu koja počinji taj čin tretiralo kao da je počinila *sacrilegium* odnosno svetogrđe. Takvu bi osobu stizala kazna prokletstva, što je u praksi značilo da je lišena svake zaštite i da ju svatko može ubiti.¹⁴⁶ Bloch donosi slično tumačenje u kojem navodi rimski zakon prema kojem se preskakanje zidina, primjerice ljestvama, kažnjava smrću *Capite punitur*.¹⁴⁷ Dakle, preskakanje ili bilo kakvo zaobilaženje fortifikacijskog sustava kažnjavalo se na najoštrij način.

¹⁴² Motovunski statut, čl. 28.

¹⁴³ Milotić, *Motovunski statut*, 231.

¹⁴⁴ Na i. mj.

¹⁴⁵ David J. Bloch, „Res Sanctae in Gaius and the founding of the City“, *Roman Legal Tradition 3* (University of Kansas School of Law, 2006): 48-64.

¹⁴⁶ Milotić, *Motovunski statut*, 231.

¹⁴⁷ Bloch, „Res Sanctae“, 48-64.

5.7. Svaki osamostaljeni sin koji stanuje sa svojim ocem obavezan je stražariti

- *MCCCXXV Indict. VIII die XXVIII mensis maii. In minor consilio terre Montone tempore nobilis viri D. Marino Bembo honorabilis potestatis Montone a maiori consilio, et generali terre ipsius liberum arbitrium, et potens omnia, et generali terre faciendi, ordinandi, et statuendi, ac firmandi in quo quidem consilio capta fuit pars, et firmatum fuit ipsorum nemine discrepante, quod quilibet habens patrem a quo sit emancipatus, licet cum eo ispo suo patre steterit, et habitaverit, quod tam custodiam quamque ceteras factiones facere teneatur, ut alij faciunt cives, et habitatores Montone, et tenetur. Et sic similiter facere teneatur fratresinsimul manendo, quibus mortuus fuerit pater dumodo fuerit legitime etatis ad custodiam faciendam.*¹⁴⁸
- *Godine 1325., indikcije 8., dana 28. svibnja. U Malome vijeću Motovuna, u vrijeme plemenitog muža gospodina Marina Bemba, časnog motovunskog podestata, Velikom i općemu vijeću ovoga područja pripada ovlast slobodna odlučivanja o svemu te mu pripada sve i pojedinačno gore zapisano da nešto učini, naredi, odredi i potvrdi. U tome je vijeću donesena i potvrđena odluka, bez ičijeg protivljenja, da onaj tko ima oca od kojega se osamostalio, smije s tim ocem živjeti i stanovati, ali i da je obavezan stražariti i obavljati druge službe, kao što to čine drugi građani i stanovnici te su to obvezni učiniti. I jednako su to obvezna činiti braća koja ostanu nakon što im umre otac pod pretpostavkom da su navršili dob da smiju stražariti.*¹⁴⁹

Ovaj članak propisuje da se na osamostaljene muškarce koji i dalje žive s ocem primjenjuju jednaka prava, odnosno da podliježu jednakim obavezama kao i svi samostalni muškarci koji su navršili određene godine. Iz njega doznajemo da su svi muškarci nakon propisane životne dobi morali stražariti. Ivan Miličić navodi da se odluka nazivala *pars* jer je rezultat podjele mišljenja i glasova članova vijeća (*partitio*) bez obzira na to što u tekstu stoji „bez ičijeg protivljenja“.¹⁵⁰ To znači da su postojali protivnici takve odluke, što se vidi i iz dopune ovog zakona koja je izdana kao novi članak 1469. u kojem stoji da se na temelju pronađenog članka iz 1325. potvrđuje

¹⁴⁸ Motovunski statut, čl. 86.

¹⁴⁹ Miličić, *Motovunski statut*, 260.

¹⁵⁰ Na i. mj.

obveza stražarenja svim osamostaljenim muškarcima neovisno o načinu stanovanja.¹⁵¹ Iz teksta se razaznaje kako je očito bilo problema s muškarcima koji su oženjeni nastavljali živjeti s ocem i odbijali potvrditi da su se osamostalili te tako izbjegavali stražarenje i ostale službe. Odlučeno je kako se njihove pritužbe više neće uvažavati.¹⁵² Nadalje je propisano da se osobu koja je oženjena, ima nekretninu ili naslijedi imovinu, a ima 15 godina ili više, smatra osamostaljenom, te kao takva mora obavljati javne službe.¹⁵³

5.8. Neka se izmetnine ne bacaju u blizini zida

- *Antedicto millesimo et indictione die ultimo novembirs. Congregato consilio maiori comunis, et hominum Montone super salla magna pallacij de mandato prefacti D. potestatis ad sonum Campane, voce preconum, ut moris est. In quo quidem consilio interfuerunt idem D. potestas, et consilieres XXIII. Capta fuit pars per omens, nemine discrepante, quod si quis proicerit aliquam imonditiam in fossatis qui sunt prope murum castris, ed burgorum Montone, vel in corniculis solvat sold. XL. Parvorum pro aqualibet vice, et si reperiretur aliqua imonditia ante domum alicuius quod ille cuius erit illa domus solvat sol. XL. parvorum. salvo si probare possit alium proieccise ipsam imonditiam, et quilbet de predictis possit alium proiecisse ipsam imonditiam, et quilbet de predictis possit esse accusator, et habet medietatem dicte pene, ac tenetibur de credentia, et alia mediatas deveniat in comune Montone.*¹⁵⁴
- *Prethodno rečene godine (1376.) i indikcije, posljednjeg dana studenog, sastalo se Veliko općinsko vijeće i ljudi Motovuna u velikoj dvorani palače po nalogu rečenog gospodina podestata, o zvonjavi zvona i usmenoj javnoj obznani glasnika, kako je uvriježeno. U tome je vijeću bio gospodin podestat i 23 vijećnika. Donesena je odluka, bez da se itko usprotivio, ako netko izbaci izmetninu u jarke koji se nalaze blizu zidina kaštela ili motovunskih utvrda, ili u odvode, za svaki put kada postupi tako plaća 40 malih solda, a ako se kakva izmetnina pronađe pred nečijim domom, onaj čiji je taj dom plaća 40 malih libara osim ako može dokazati da je netko drugi bacio izmetninu, i svatko takav može*

¹⁵¹ Milotić, *Motovunski statut*, 363.

¹⁵² Isto, 364.

¹⁵³ Na i. mj.

¹⁵⁴ *Motovunski statut*, čl. 150.

*biti optužitelj, i daje mu se polovica rečene kazne i držat će se tajnim, a druga polovica daje se općini Motovun.*¹⁵⁵

Ovaj je članak zapravo nadopuna ranije spomenutog članka o bacanju smeća ispod zidina kaštela. (str. 44.) U namjeri da se očuva urednost i higijena naselja te tako smanji mogućnost pojave zaraznih bolesti donosi se propis o kaznama za bacanje izmetnina na za to nepredviđena mjesta. Osim kazne, dodatno se nadopunjava propis o prijavi ovakvog čina na način da se osobi koja prijavljuje taj prekršaj sada daje pola kazne i jamči anonimnost.

5.9. O zaštiti motovunskog područja

- *Millesimo CCCXXXI indictione XIII die VIII intrate mens martij nobilis, et sapiens vir. D. Simonetus Dandallo honorabilis potestas Montone intravit in dictam potestariam, Et invenit in pallatio comunis infrascripta arma dicte comunis Montone primo scutas XXX. Item ballista XL. Item Curatias X. cullaria X. de lama. Lances XXXIII: securam unam cum statera.*¹⁵⁶
- *Godine 1331., indikcije 14., dana 8. ožujka, kada je mudri muž gospodin Šimunet Dandullo, časni podestat Motovuna, ušao u službu podestata, došavši u općinsku palaču, pronašao je u rečenoj općini Motovun sljedeće oružje: prvo, 30 štitova, isto tako 40 bacača kamena, isto tako, deset kopalja, deset željeznih okovratnika, 33 kopalja s remenom i jednu sjekiru s drškom.*¹⁵⁷

Ovdje se ne radi o odredbi već o popisu pronađenog oružja i opreme prilikom dolaska na vlast podestata Šimuneta Dandula. Na sadržaj popisa sam se već osvrnuo na stranici 34., a u kontekstu obrane ovaj je članak relevantan, jer nam potvrđuje prisutnost oružarnice u sklopu komunalne palače.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Milotić, *Motovunski statut*, 297-298.

¹⁵⁶ Motovunski statut, čl. 91.

¹⁵⁷ Milotić, *Motovunski statut*, 264.

¹⁵⁸ Milotić, *Motovunski statut*, 264.

5.10. O konjima koje treba držati za pazenatik

- *Eisdem Millesimo, et indictione die XXIII mensis februarii Infrascripti sunt tenetes equos per exentos pro pasinatico hic exemplari de Mandato et auctoritate Nobilis, et sapienti Viri D. Ianis Contreno honorabilis Capitanei pasinatici potestatis S. Laurentij, et rectoris Montone et loro mengosi servavit Valerius infrascripti additi: In primus s. Albertus Notarius habet unum equum. Item s. Guerra Notarius unum equum. s. Zanatus q. Sueri unum equum s. Stefanus q Mengosi unum equum. s. Zancius de civiacho unum equum. s. Azantus Notarius q. viri dolosi unum equum.*¹⁵⁹
- *Iste godine (1331.) i indikcije, dana 24. veljače. Dolje zapisani, kako je razloženo, drže konje za darove u korist pazenatika, po nalogu i ugledu plemenitog i mudrog muža gospodina Jana Contarena, časnog kapetana pazenatika i podestata Svetog Lovreča, i upravitelja Motovuna, i njihove naloge proveo je Valerije odredivši da se (kao obveznici) dodaju dolje zapisani: prvi od svih svijetli Albert, bilježnik, ima jednog konja; svijetli Zancije od Civiacha jednog konja; gospodin Azant, bilježnik, (sin nekog) pokojnog prevrtljivca, jednog konja.*¹⁶⁰

Ovaj je članak zanimljiv jer upućuje na nekoliko činjenica vezanih uz zaštitu motovunskog područja. Spominje se pazenatik, termin koji označava upravnu strukturu koja ima obilježja vojnog zapovjedništva i koja je imala zadatak zaštite seoskog područja koji se nalazio izvan jurisdikcije gradova.¹⁶¹ Pazenatici su do 1394. postojali u Grožnjanu i Svetom Lovreču, a potom su ukinuti te je uprava premještena u Rašpor.¹⁶² Kapetan pazenatika iz Svetog Lovreča je ponekad bio i rektor odnosno upravitelj Motovuna. Radilo se o poziciji koja nije u službi općine, već središnje vlasti što je značilo da je rektor bio nadređen podestatu.¹⁶³ Dakle kapetan pazenatika je igrao važnu ulogu u zaštiti granica motovunskog područja. Njegova važnost i nadređenost podestatu objašnjavaju sadržaj članka u kojem se spominje darivanje konja pazenatiku.

¹⁵⁹ Motovunski statut, čl. 92.

¹⁶⁰ Milotić, *Motovunski statut*, 263.

¹⁶¹ Slaven Bertoša, „rašporski kapetan“, u *Istarska enciklopedija*, Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/896/rasporski-kapetan> (15. srpnja 2022.)

¹⁶² Milotić, *Motovunski statut*, 263.

¹⁶³ Isto, 264.

6. VRIJEME SUKOBA, RAZGRANIČENJA I STRAHA

Kako bih zaokružio ovaj rad o motovunskim fortifikacijama, ukratko ću prikazati razdoblje ratova, graničnih sukoba, netrpeljivosti i straha koje je zahvatilo Istru od 13. st. do kraja Uskočkog rata 1618. (službeno 1617.). Takvo je razdoblje nesigurnosti pod pritiskom ratne opasnosti stvorilo potrebu za razvijanjem fortifikacijskog sustava, posebno u utvrdama koje su se, kao Motovun, nalazile na rubu mletačkih granica.

Krajem 12. i početkom 13. st. istarski su gradovi imali pravo izabirati svoje načelnike i predstavnike. Osim toga, mogli su slobodno sklapati trgovačke sporazume i potpisivati mirovne ugovore, kao što se primjerice Piran zaratio s Rovinjem oko konkurencije u trgovini ribom i ribarenjem, a potom brzo sklopio mir 1210. godine kada se pojavila zajednička prijatnja koparskih prodora.¹⁶⁴ Ostvarene su slobode gradovi Istre iskoristili kako bi ojačali ekonomiju i ostvarili raznolikost prihoda što je dovelo i do rasta u socijalnom standardu. Posebno su se obogatili Trst i Pula koji su se upustili u unosni posao prijevoza hodočasnika prema Svetoj zemlji, a dobro je prošao i Kopar koji je uživao blagodatni monopola nad soli stečenog dvadesetak godina ranije od Venecije.¹⁶⁵

Stanje se za gradove u Istri počelo pogoršavati oko 1208./1209. godine kada je njemački car akvilejskim patrijarsima dodijelio Istru kao feud. Patrijarsi su u odnosu na prijašnje markgrofove (obitelji Eppenstein, Spanheim i Andaško–Meranski)¹⁶⁶ bili mnogo manje naklonjeni komunalnim slobodama gradova. Pokušavali su ojačati stegu nad gradovima koje su smatrali podčinjenima, a ne slobodnim entitetima koji mogu odlučivati o vlastitom političkom i ekonomskom djelovanju.¹⁶⁷ Prvi je od tih patrijarha bio Volfger (njem. Wolfger von Erla) koji je u gradove i njihovu upravu počeo postavljati svoje predstavnike koji su se u početku nazivali *potestas marchionis*, a kasnije *gastaldi*, *rihtari* ili *markgrofovi/markizi*.¹⁶⁸ *Potestas marchionis*, odnosno markgrofov

¹⁶⁴ Darko Darovec, *Pregled istarske povijesti* (Pula: C.A.S.H., 1997), 36-37.

¹⁶⁵ Bernardo Benussi, *L'istria nei suoi due millenni di storia* (Trieste, Libreria Treves-Zanichelli, 1924), 172-173

¹⁶⁶ „Istra“, u *Hrvatska enciklopedija*, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28002> (24. siječnja 2022.)

¹⁶⁷ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 79.

¹⁶⁸ Darko Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 37.

podestat bila je titula koja je među građanima budila manje mržnje u odnosu na gastalda, koji je previše podsjećao na feudalnu moć.¹⁶⁹ Naime, Volfger je morao pažljivo i promišljeno postupati prema gradovima Istre. Središnja je vlast bila daleko, a lokalni su moćnici bili naučeni na samoupravljanje. To je dovelo do stvaranja gospoštija koje su polako izmicale kontroli i opterećivale već klimavu središnju vlast.¹⁷⁰ Posebno su se isticali posjedi goričkih grofova u središnjoj Istri čije je temelje postavio Majnard Črnogradski u 12. st.¹⁷¹ Akvilejski patrijarh Bertold Andeški je u nastojanju smirivanja situacije 1220. godine dobio ovlasti da regulira trgovinu, sudstvo, monetarni sustav (kovanje novca) i pravo da zaustavi izbor podestata ako se radi o mletačkim građanima.¹⁷² Ova je zadnja odredba očito pokušavala ograničiti rastući utjecaj Venecije u Istri. Sukobi s Mlečanima su povremeno eskalirali u otvorene ratove, pa je tako, primjerice, nakon poraza Pula morala prihvatiti mletačkog načelnika unatoč zabrani patrijarha.¹⁷³

Stanje se postupno pogoršavalo kroz 13. st. kada su se Motovun, Poreč, Bale i Rovinj pobunili protiv patrijarha. Oslabljeni je patrijarh Gregorio Montelongo 1266. bio prisiljen potražiti pomoć goričkog grofa Alberta.¹⁷⁴ Godinu dana kasnije Kopar je izmaknuo kontroli patrijarha i ušao u savez s goričkim grofovima. Oni su zajedno zarobili patrijarha Gregorija Montelonga i napali Poreč.¹⁷⁵ Tako je Poreč, u strahu od nadmoćnog neprijatelja, odlučio prihvatiti mletačku vlast. Ubrzo su ga slijedili i drugi istarski gradovi, među kojima je 1275. bio i Motovun. Postupanje koparsko-goričkog saveza prema patrijarhu potaknulo je i ostale gradove da se pobune i iskoriste četverogodišnju prazninu u vlasti. U kaosu koji je uslijedio opljačkani su okolni kašteli poput Buzeta, a grofovi su uništili obližnju utvrdu Kostel (Pietrapelosa).¹⁷⁶ Ratna previranja, pobune i devastacija usjeva otvorili su vrata vremenu nepovjerenja, nestašice i straha koji će posebice pogoditi Motovun kao kaštel na granici suprotstavljenih strana. Novi se motovunski podestat odmah morao obračunati s

¹⁶⁹ Bernardo Benussi, *L'istria nei suoi due millenni di storia*, 175.

¹⁷⁰ „Istra, u *Hrvatska enciklopedija*, Hrvatska enciklopedija, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28002> (24. siječnja 2022.)

¹⁷¹ Na i. mj.

¹⁷² Darko Darovec, *Pregled istarske povijesti*, 37.

¹⁷³ Na i. mj.

¹⁷⁴ Bernardo Benussi, *L'istria nei suoi due millenni di storia*, 194.

¹⁷⁵ Darko Darovec, „Turpiter interfectus : the Seigneurs of Momiano and Pietrapelosa in the customary system of conflict resolution in thirteenth-century Istria“, *Acta Histriae* 24 (2016): 1-43.

¹⁷⁶ Na i. mj.

pobunjenicima, što znači da je u Motovunu bilo pristaša Goričkih, kako navodi Dandolo „*Et post modicum rebelles effecti eum expellunt.*”¹⁷⁷ Situacija je u konačnici eksplodirala kada je 1277. suradnik grofova, Henrik od Pazina, započeo opsadu Motovuna.¹⁷⁸ Motovunske su snage pružale veliki otpor koristeći utvrđene položaje kaštela, pa je napadač odlučio svoje napore preusmjeriti na ranjiviji Sv. Lovreč. Naselje je osvojeno uz pomoć Kopra, čija je mornarica blokirala mletačke luke i tako zaustavila dolazak pojačanja. Međutim, Venecija se poučena prethodnim događajima pripremila za protunapad. Kopar je okružen te su ga osvojili mletački vojnici, a slijedeće je godine oslobođen i Sv. Lovreč.¹⁷⁹ Sukobi su se s prekidima nastavili godinama, a u nekim je trenucima na strani patrijarha intervenirao čak i papa. Sukobi su se okončali tek 1291. godine kada je Veneciji priznato pravo na zapadnu obalu Istre od Kopra do Rovinja, kao i na Sv. Lovreč i Motovun u unutrašnjosti.¹⁸⁰ Prividni mir 1291. označio je kraj prijašnjih sukoba Venecije i grofova, ali nije nužno stvorio razdoblje mira za motovunske žitelje. Naprotiv, osjetljivi granični položaj stvorio je uvjete za sukobe oko razgraničenja koji će karakterizirati granične prostore Istre kroz cijeli srednji i rani novi vijek. Motovun se, naime, u vrijeme prihvaćanja Venecije, nalazio na granici s prostorima patrijarha (Buzet, Oprtalj i Grožnjan), teritorijem grofova Goričkih (Pazin, Vižinada i Završje) te Poreča, koji je već spadao pod mletačku vlast. Nije teško zaključiti zašto su u ovakvom isprepletenom i geografski nelogično podijeljenom području često izbijali sukobi, pogotovo onda kada su se vlasti međusobno prepirale oko trgovine ili teritorija.¹⁸¹ Iz priloženog je jasno zašto je za komunalnu vlast bilo neizmjereno važno održavati i graditi nove fortifikacije, opreмати i uvježbavati vojsku te osigurati solidne financijske temelje komuna. Nije čudno da se nakon krvave obrane zidina 1277. počelo ozbiljnije planirati fortifikaciju grada. Uostalom, grad koji se nalazi u unutrašnjosti, okružen neprijateljima i udaljen od vojne moći Venecije morao je biti sposoban održati samostalnu obranu na dulje vrijeme, barem do proboja pojačanja. Osim toga, bilo je potrebno ustrojiti sustav obrane kojim će se očuvati teritorijalna cjelovitost i sigurnost Motovunštine kojoj sve češće prijete ne samo neprijateljske vojske, već i susjedni seljaci koji ulaze u sporove sa žiteljstvom Motovuna.¹⁸²

¹⁷⁷ Josip Banić, „Buzet: Nepokolebljivi bastion kontinentalne Istre“, u: Lonza, Nella, Branka Poropat. *Buzetski statut*. (Zagreb-Buzet: Grad Buzet, 2017), 49.

¹⁷⁸ Na i. mj.

¹⁷⁹ Bernardo Benussi, *L'istria nei suoi due millenni di storia*, 194.

¹⁸⁰ Banić, „Buzet: Nepokolebljivi bastion“, 49.

¹⁸¹ Morteani, *Storia di Montona*, 142.

¹⁸² Isto, 142-145.

6.1. Sukobi Motovuna i okolice

Nemiri su se na području Motovuna nastavili odmah nakon prijelaza u krilo Venecije. Već 1304. dolazi do sukoba sa stanovnicima Buzeta koji unatoč prijetnjama podestata nastavljaju neregulirano koristiti šumu za vlastite potrebe. Oni su smatrali kako imaju pravo na sječu drva bez obzira na to što je šuma u vlasništvu Motovuna. Tako su, kako navodi dokument koji prilaže Kandler, stvarali pozamašnu štetu šumi, Motovunu i Veneciji.¹⁸³ Te se godine iz istog razloga dogodio i spor sa stanovnicima Završja.¹⁸⁴ Sukob sa Završjem se još jednom spominje u dokumentu iz 1321. godine.¹⁸⁵ Motovunska šuma je često bila predmetom sporova između Motovuna i okolnih naselja, dijelom zato što je imala velik ekonomski potencijal i veliku važnost za Mlečane, a dijelom jer se protezala do samih granica tih naselja, što im je otvaralo mogućnost polaganja pretenzija na temelju ranijeg prava korištenja.¹⁸⁶

Među sačuvanim dekretima Senata postoji točka zapisana 21. listopada 1335. u kojoj se naređuje da se informira rašporskog kapetana i motovunskog podestata o šteti prouzročenoj jednom žitelju Motovuna od strane žitelja Momjana.¹⁸⁷ Te iste godine zamalo je došlo do eskalacije u sukobu između patrijarha i Mlečana zbog upada i pljački na teritoriju Motovuna. Pljačke su se nastavile do te mjere da je Senat zapovjedio generalnom providuru da od pazinske grofice traži odštetu i povrat ukradene robe pod prijetnjom pokretanja ratnih operacija.¹⁸⁸

Posebno su česti i oštri bili sukobi s obližnjim Oprtijem. Senat je 4. travnja 1340. imenovao komisiju koja se sastojala od tri dužnosnika: Zanina Dandola, Giustiniana Giustiniana i Marca Loredana. Zadatak komisije je bio ustanoviti pravovaljanost presude koju je Marco Corner, kapetan pazenatika u Sv. Lovreču izrekao. Komisija je vjerojatno uspostavljena jer je presuda izrečena na način koji je patrijarhov delegat odobravao. Ustanovljeno je kako presuda nije valjana, jer je izrečena izvan uobičajene

¹⁸³ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 145.

¹⁸⁴ Morteani, *Storia di Montona*, 131.

¹⁸⁵ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 152.

¹⁸⁶ Isto, 145-146.

¹⁸⁷ „Senato misti: cose dell'Istria“, *Atti e memorie della societa Istriana di archeologia e storia patria* Vol. 3. (1887.), 250.

¹⁸⁸ Morteani, *Storia di Montona*, 132.

forme. Također je odlučeno kako bi stanovnici Oprtlja i Motovuna morali odlučivanje o nesuglasicama oko šume i močvare prepustiti stručnim osobama.¹⁸⁹

Neprijateljstvo Motovuna i Oprtlja ponovno se očitovalo 1341., kada je jedan seljak iz Oprtlja iskoristio vlastito poznavanje terena kako bi za markgrofa Starmberga vodio pljačkaške pohode na Motovunštinu.¹⁹⁰ Njihovi su pohodi višestruko oštetili posjede u zaštiti Venecije, pa je Senat pokušao iskoristiti vlastitog ambasadora da pritisne patrijarha i zatraži odštetu, povratak imovine i kažnjavanje počinitelja. Premda je patrijarh obećao pristati na zahtjeve, on to nikada nije učinio. Čak je došlo do pohoda koji je osobno vodio markgrof, nanijevši tako ozbiljne gubitke i veliku štetu motovunskoj komuni. Senat je tada zapovjedio ambasadoru da patrijarhu predstavi ultimatum, te se potom povuče u Veneciju. Očito se Republika pripremala za ratni pohod. Također je donesena zapovijed da se temeljito procijeni šteta nanesena na teritoriju Motovuna.¹⁹¹ S obzirom na to da diplomacija nije urodila plodom, a šteta je već bila pozamašna, Senat je odlučio odštetu naplatiti na način da ju oduzme od godišnjih davanja koja Venecija uplaćuje patrijarhu. Također je odlučeno dati financijsku potporu kapetanu Sv. Lovreča sa zadatkom da uhapsi razbojnika poznatog kao *Ancil di Postoina* koji je i dalje nastavio pljačkaške pohode na Motovun. Navodi se i slučaj u kojem je napao konje Bertuccia Grimanija dok su se spuštali prema mlinu. Patrijarh se pokušao žaliti papi, ali je on nastavio sa svojom dosadašnjom politikom i imenovao komisiju koja je trebala obići opljačkana područja i ustanoviti razinu štete. Dogovoreno je da će patrijarh iz svojih prihoda platiti odštetu, ali manju od one koju je ustanovila mletačka komisija.¹⁹² Osim toga, u drugom svesku *Atti e memorie* nalazi se nadopuna iz 1345. na kojoj piše da se u dogovoru o odšteti zaboravilo ubaciti kompenzaciju za konje koje je prilikom napada izgubio Bertuccio Grimani.¹⁹³ Kako višestruko navodi Morteani, poboljšanju odnosa Motovuna i grofova Goričkih nije pomagala činjenica da su se njihovi podanici često jedni drugima osvećivali za ratove koje su njihove države međusobno vodile, a koji nisu imali direktan odraz u ovim

¹⁸⁹ Atti e memorie vol.3, 261-263 i Morteani, *Storia di Montona*, 132.

¹⁹⁰ Giovanni Vesnaver, *Notizie storiche dell castello di Portole nell Istria* (Trieste: Stabilimento Tipografico di Lodovico Herrmanstorfer, 1884.), 7.

¹⁹¹ Atti e memorie vol.3, 276, 282, 283.. i Morteani, *Storia di Montona*, 132.

¹⁹² Morteani, *Storia di Montona*, 132-133.

¹⁹³ Senato misti: cose dell'Istria parte due“, *Atti e memorie della societa Istriana di archeologia e storia patria Vol. 4.* (1888.), 37.

krajevima. Naglašava da je bilo i slučajeva u kojima su grofovi tenzije koristili kako bi opravdali napade na Motovun koje su opisivali kao neplanirane, a za koje se znalo da su ih oni namjerno prouzročili huškanjem stanovnika „...*eccitando i loro sudditi a violare ripetutamente i confini...*“.¹⁹⁴ Razaranja su se očito odrazila na kvalitetu života u Motovunu. Senat je 1361. kao odgovor na demografski pad stanovnika poslao deset vojnika kako bi pomogli domaćim snagama u zaštiti teritorija.¹⁹⁵ Zanimljiva je i epizoda iz 1343. godine kada je patrijarh Bertrand porečkom biskupu napisao pismo u kojem ga je molio da izopći Motovunce zbog njihova maltretiranja žitelja Oprtlja na njihovim posjedima i šumama.¹⁹⁶

Nemiri su naravno usporili i ekonomiju pa se frustrirano žiteljstvo ponekad i međusobno obračunavalo sa svojim sugrađanima, ali se u tim slučajevima većinom radilo o pravnim nesuglasticama. Kandler prenosi dokument u kojem se spominje sudski spor iz 13. veljače 1364. na kojem su se pred kapetanom pazenatika u Grožnjanu suočile komune Poreča i Motovuna. Radilo se o problemu razgraničenja oko korištenja pašnjaka.¹⁹⁷ Prema dokumentima, Motovunci su imali pretenzije na određene pašnjake koji su se nalazili na teritoriju Poreča.¹⁹⁸ Prilikom čitanja dokumenata naišao sam na jednu odluku pisanu nekoliko mjeseci ranije, 21. rujna 1363. koja je možda povezana s ovim sporom. Dokument je dio zapovijedi koje mletački dužd direktno propisuje podestatima u Istri, a u njemu je propisana obaveza podestata Motovuna i Poreča da svake godine provjere postojanje i lokaciju granice između tih gradova.¹⁹⁹ Taj podatak upućuje na to da je očito bilo nekakvih problema s granicama, što ne bi bilo ništa neobično s obzirom na to da je micanje i uništavanje graničnih oznaka bila uobičajena praksa u gotovo svim stoljećima koegzistencije Mlečana i grofova Goričkih, odnosno Mlečana i Pazinske knežije. Međutim ne možemo znati jesu li granice pomicali žitelji Poreča, Motovuna ili podanici grofova, a moguće je i da problemi s uništavanjem granica i ovaj konkretan incident razgraničenja uopće nisu povezani.

¹⁹⁴ Morteani, *Storia di Montona*, 133.

¹⁹⁵ Atti e memorie vol.4, 153.

¹⁹⁶ Vesnaver, *Notizie storiche dell castello di Portole*, 7.

¹⁹⁷ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 157.

¹⁹⁸ Isto, 237.

¹⁹⁹ Bernardo Benussi „Commissioni dei Dogi ai Podestà veneti nell'Istria“, *Atti e memorie della società Istriana di archeologia e storia patria Vol. 3.* (1887.), 37.

Republika je kroz ovo nepredvidivo razdoblje pedantno održavala motovunske fortifikacije i ondje stacionirane vojnike. Sačuvani su dokumenti u kojima se spominju vojnici Pietro de Canal (1313.), Matteo Deuzorzi (1317.), Lambinello Lombardo, Marino Barbo (imenovan kapetanom na dvije godine 1322.), i Nicolo Gerardo (1328.). Također se spominje i jedan rođeni Motovunac, „Moro figlio di Zuzanguilla“ koji se istaknuo u ratnim operacijama na području cijele Istre.²⁰⁰ Motovunski su se vojnici našli u mnogim ratovima koje je Serenissima vodila po Europi i Istri. Sudjelovali su u ratovima s Trstom, austrijskim grofovima, patrijarsima, Padovom, Ugarskom, Genovom i kasnije Osmanskim Carstvom. Znamo da je 30 motovunskih vojnika bilo prisutno prilikom početne opsade Trsta. Vodio ih je kapetan Domenico Micheli koji je u ožujku 1369. od Motovuna, Kopra i Pule zatražio još 200 vojnika. Zahtjev je pokušao opravdati navodeći kako Motovun, Kopar i Pula posjeduju dovoljno žitelja da bi se obranili i bez njihove pomoći, što nije bio slučaj za ostale kaštele.²⁰¹

Početakom 15. st. stanje se nije nimalo poboljšalo. Dapače, došlo je do još jednog većeg oružanog sukoba. Dugogodišnji sukobi s Mletačkom Republikom doveli su do rasklimavanja moći patrijarha i grofova nad Istrom. Patrijarsi su izgubili veliku količinu teritorija, a na nekima su od preostalih posjeda imali samo nominalnu vlast. Nakon što je Sigismund okrunjen kao njemački kralj 1411. odlučio je vratiti stabilnost nad spornim teritorijima tako što je u periodu od 1412. do 1413. ušao u rat s Venecijom.²⁰² O ulozi Motovuna u ovom ratu zna se vrlo malo. Poznato je kako je oko 1410. u gradu bilo stacionirano 45 konjanika.²⁰³ Rat je uz prekide trajao do 1421./22. i završio je na za Mlečane povoljan način. Sigismund je nakon mletačkog protunapada morao napustiti osvojene posjede u Istri. Osim toga, Mlečani su osvojili Akvileju i posljednje posjede patrijarha u Istri, odnosno Labin, Plomin i Milje, a 1421. u njihove ruke pada i Buzet.²⁰⁴ Padom patrijarha, Istra ostaje podijeljena između snaga Mletačke Republike i austrijskih nadvojvoda. Sukobi su se nastavili različitim intenzitetom na

²⁰⁰ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 168.; Morteani, *Storia di Montona*, 136-137.

²⁰¹ Morteani, *Storia di Montona*, 143.

²⁰² „Sigismund Holy Roman emperor“, u *Encyclopedia Britannica*, Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Sigismund-Holy-Roman-emperor> (15. ožujka 2022.)

²⁰³ Morteani, *Storia di Montona*, 145.

²⁰⁴ Ivan Jurković, „Žigmund (Sigismund) Luksemburgovac“, u *Istarska enciklopedija*, Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3801/zigmund-sigismund-luksemburgovac> (15. ožujka 2022.)

gotovo svim dodirnim točkama njihovih posjeda, i to sve do pada Republike 1797. godine.

Nekoliko godina nakon kraja rata došlo je do ponovnih sukoba između mletačkih i pazinskih naselja. Ovog je puta senat pokušao sukobe riješiti putem diplomacije, pa je 1441. odlučeno da se sa svake od suprotstavljenih strana odabere dva predstavnika plemenitog roda koji imaju iskustva u politici. Njihov je zadatak bio zajedničko rješavanje nastalih nesuglasica.²⁰⁵ Pokušaj je imao samo djelomičan uspjeh, pa su se obje stranke ubrzo ponovno oružano obračunale na granicama.

Ubrzo se dogodio spor oko nekih teritorija koje su Trviž, Vodnjan i Beram od Motovuna držali u najmu za 200 dukata godišnje. Prema Morteianiju, taj je najam postojao još od vremena prije prelaska Motovuna pod krilo Republike. Negdje oko 1444. pazinski je kapetan Corrado Burgravio iskoristio rat koji je Venecija vodila u Lombardiji kako bi nagovorio svoje pristaše da prestanu plaćati najam te da uzurpiraju područje Motovuna i ostalih gradova kojima upravlja Venecija. Gradovi su se našli bez zaštite Republike pa su ubrzo pristali na Corradove namete. Iznimka je bio upravo Motovun, koji je zahvaljujući povoljnoj lokaciji i razvijenim fortifikacijama tijekom cijelog trajanja rata odbijao napade.²⁰⁶ Napadi su trajali sve dok Venecija nije okončala rat i poslala 20 vojnika u ispomoć Motovunu. Oni su se pod vodstvom Cristofora da Tolentina počeli osvećivati do te mjere da je car zatražio pomoć porečkog biskupa.²⁰⁷ Unatoč uspjesima Venecije, sukobi su se nastavljali, pa su tako žitelji Knežije nastavljali napade na posjede Motovuna. Žitelji Venecije su dakako vraćali istom mjerom, pa su često provaljivali na prostor Knežije kako bi otimali i odvodili stoku.²⁰⁸

²⁰⁵ Morteiani, *Storia di Montona*, 148.

²⁰⁶ Isto, 149.

²⁰⁷ Isto, 150.

²⁰⁸ Na i. mj.

Još jedan zanimljiv slučaj koji pokazuje apsurdnu prirodu graničnih sukoba na Motovunštini je podjela sela Zamaska. Selo se tradicionalno u potpunosti nalazilo pod upravom motovunskog podestata, ali je odlukom Tridentske sentencije 1535. godine podijeljeno na dva dijela, a granica je prolazila po samoj sredini naselja.²⁰⁹ Župna kuća se nalazila na području općine Motovun, a crkva na strani Pazina. Kako navodi Slaven Bertoša, Zamask se u izvorima od tada navodilo kao „*Selo Zamask, pola mletačko, pola carsko.*“²¹⁰ Pola je sela plaćalo porez Motovunu, a pola Pazinu. S druge strane, doseljenici su svakome uplaćivali polovicu poreza. Odredba iz 1535. da i podanici pazinskog dijela moraju plaćati podestariju Motovunu nije se poštivala pa su oko nje često izbijali sukobi.²¹¹ Posebno je sporno bilo područje dolca ispod sela, za koje je bilo propisano da mora biti zajednički pašnjak. Međutim, austrijska je vlast u nastojanju pripajanja tog područja počela na tom zemljištu naseljavati koloniste. Oni su davanja plaćali samo Austriji, što je za Motovun predstavljalo veliki gubitak. Mlečani su se pokušavali pobuniti navodeći da je Kašćerga uzurpiranjem granica ostvarila toliku dobit da je u nekoliko godina od malog sela postala selo s više od 60 kuća.²¹² Neobičan, ali i jako kompliciran sukob oko podjele Zamaska odrazio se i na ime samog naselja koje se počelo razlikovati ovisno o pripadnosti. Tako se imenom *Zamasco* označavala strana koja je u vlasti pazinskog kneza, a imenom *Zumesco* strana koja pripada mletačkoj vlasti.²¹³ Suživot žitelja obje strane na granicama, a pogotovo na granicama Motovunštine, bio je okarakteriziran sukobima, nesigurnostima i nejasnoćama. Godine su prolazile, sklapali su se ugovori, imenovale komisije, ali granični sukobi nikada nisu prestajali.

„Nepodijeljena zemlja, nesigurna granica, pomaknuti međaši, problem plaćanja desetine ili *podestarie*, odnosno *praude*..., ostali su trajnim kamenom smutnje koji se nisu mogli riješiti ni u doba privremenih i prividnih sporazuma. Gospodarski oblici života u tom prostoru toliko su se isprepletali da ih granica, pogotovo u *differentiama* nije mogla odijeliti u dva posebna političko-pravna sustava“ navodi Miroslav Bertoša.²¹⁴

²⁰⁹ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 207-210.

²¹⁰ Bertoša, „Motovun i Motovunština“, 115.

²¹¹ Na i. mj.

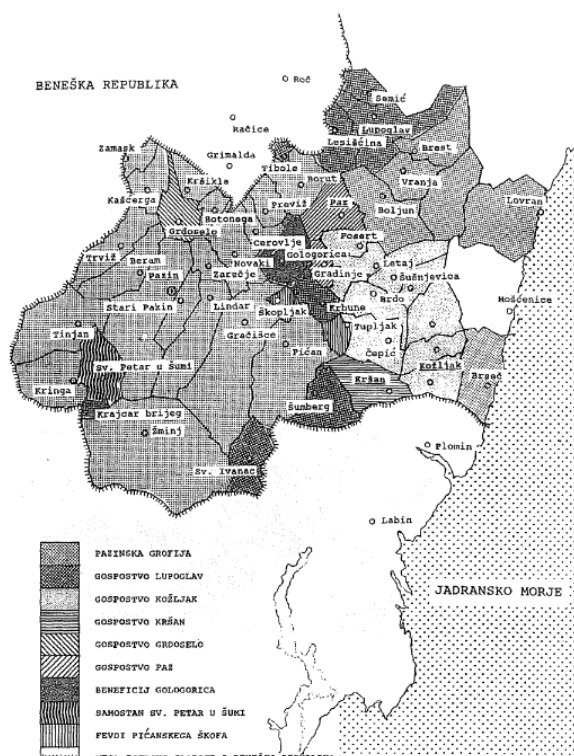
²¹² Isto, 116.

²¹³ Miroslav Bertoša, *Istra: Doba Venecije (XVII.-XVIII. Stoljeće)* (Pula: Zavičajna naklada „Žakan Juri“, 1995), 479.

²¹⁴ Isto, 480.

6.2. Uskočki rat

U drugoj polovici 16. st. dolazi do dodatnog zaoštavanja već nestabilnih odnosa između Venecije i Austrije. Obje su sile kroz čitavo razdoblje suživota svojih posjeda nastojale održati ili proširiti svoju moć, utjecaj i teritorij. Venecija je još 1543. neprijatelju zadala ekonomski udarac tako što je kombinacijom vojne i diplomatske sile došla u posjed kaštela Marano. Tako je Venecija uništila lokaciju ključnu za krijumčarenje soli i neprijatelju oduzela važnu trgovačku luku. Politička se i vojna moć ponovno pomaknula u korist Venecije kada je senat iskoristio zaokupljenost Austrije ratom protiv Osmanlija kako bi dao izgraditi tvrđavu Palme.²¹⁵ Utvrda je služila kao protuteža austrijskoj Gradiški i označavala novu polaznu točku za mletačke prodore.²¹⁶ Mlečani su izgradnju opravdavali predstavljajući namjeru da tvrđavu koriste za obranu Europe od budućih napada Osmanlija. Tako su s blagoslovom pape gradnju započeli 7. listopada 1593., na godišnjicu Lepantske bitke.²¹⁷ Rat je u hrvatskoj historiografiji ime dobio po uskocima, izbjeglicama iz područja pod okupacijom Osmanskog Carstva koje je Austrija iskorištavala dajući im azil i druge pogodnosti u zamjenu za služenje u paravojnim formacijama protiv Venecije. Njihovi su upadi u neku ruku predstavljali uvod u otvoreni rat, a nisu se zaustavili ni tijekom samog sukoba. Istarski su rektori još 1612. u tajnim pismima upozoravali vlasti na to da su mnoga naselja, među kojima i strateška uporišta, neadekvatno zaštićena i nesposobna za obranu od bilo kakvog organiziranog napada. Te iste godine rašporski kapetan upozorava na koncentriranost brodova kod Trsta i Senja koja je dovela do otvorenosti južne Istre na

Slika 21 Pazinska knežija 1535. (Darko Darovec, Pregled istarske povijesti, 46.)

²¹⁵ Miroslav Bertoša. "La guerra degli Uscocchi e la rovina dell'economia Istriana." *Atti del Centro di ricerca storiche di Rovigno V* (1974): 36-127.

²¹⁶ Slaven Bertoša, „Uskočki rat“, u *Istarska enciklopedija*, Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1265/uskocki-rat> (20.ožujka 2022.)

²¹⁷ Bertoša. "La guerra degli Uscocchi", 36-127.

neprijateljske upade.²¹⁸ Uskocima su upravo mnogobrojni zaljevi i uvale južne Istre služili kao uporišta. Napadima su najizloženiji bili Ćićarija i Kras, gdje se nalazilo poznato utočište u Munama, Labin te sela na potezu od Pule do Pazinske knežije.²¹⁹

Podizanje napetosti se nastavilo u rujnu 1614. kada je izdana naredba koparskog podestata i kapetana Marute u kojoj je bilo naređeno da se sva stoka skloni s otvorenih mjesta na Krasu i premjesti u blizinu kaštela.²²⁰ Očito su upadi postali nesnošljivi, ili se mogao očekivati nekakv veći napad. Motovunski je podestat naredio županima u selima prema granici s Pazinskom knežijom da stražare na uzvisinama kako bi uočili kretanja neprijateljskih vojnika i uskoka. Također je naredio stacioniranim vojnicima da stražare na prolazima koji vode prema teritoriju Motovuna i da pucnjavom upozore stanovništvo o nadolazećim napadima.²²¹ Iskra koja je konačno zapalila dugogodišnje tenzije između Austrije i Venecije dogodila se dvanaestog prosinca 1615. kada je vojni zapovjednik Pompeo Giustinian s podrškom senata poveo vojsku na pohod u austrijsko područje.²²² Nadvojvoda Ferdinand je uz pomoć austrijskog cara, pape i Španjolske poslao vojsku u Furlaniju i pretvorio Gradišku u centar vojnih operacija.²²³ Tako je započeo rat koji je cijeloj Istri i svim njenim stanovnicima donio neviđenu razinu devastacije i smrti.

Motovun je u Uskočkom ratu imao središnju ulogu. Služio je kao utvrđeno uporište u blizini granice, Mlečanima je davao čak 800 vojnika za crnu vojsku, a služio je i kao sjedište postrojba mletačkih cernida.²²⁴ Motovunski je podestat Falier naredio da se područje Zamaska, Motovunskih Novaki, Vižinade i Bačve isprazni sve pokretne imovine, i da se žene i djeca sklone unutar jednog od tri motovunska burga.²²⁵ Ostali su samo muškarci sposobni za rad i korištenje oružja. Oni su prema svjedočanstvu podestata često neprijatelju pružali otpor.²²⁶ U travnju 1616. dogodio se napad Kraljevaca na sela Rakotule, Motovunski Novaki i Karojba. Ubijeno je i oteto više

²¹⁸ Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 322.

²¹⁹ Slaven Bertoša, „Uskočki rat“, u *Istarska enciklopedija*, Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1265/uskocki-rat> (20. ožujka 2022.)

²²⁰ Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 324.

²²¹ Bertoša, "La guerra degli Uscocchi", 36-127.

²²² Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 329.

²²³ Na i. mj.

²²⁴ Bertoša, „Motovun i Motovunština“, 113.

²²⁵ Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 333.

²²⁶ Na i. mj.

seljaka. Te se iste godine ponovo dogodio napad na Novake. Kraljevci su pokušali ukrasti zvona, ali nisu uspjeli, jer ih je podestat dao skinuti i odnijeti u Motovun.²²⁷

U svibnju 1616. motovunski podestat i rašporski kapetan Tiepolo poduzeli su sinkronizirani napad na područje Pazinske knežije i spalili Kašćergu, Kršiklu i Borut. Također su uništili veliki broj šumskih kuća i staja, te zapljenili žitarice. Morteani navodi zapažanja kapetana Tiepolia kako su tim pohodom ostvarili minimalnu dobit, a već osiromašeno i razočarano stanovništvo doveli u propast.²²⁸ S druge strane, Senat je već istog mjeseca podestatu uputio pohvale. Posebno su se radovali uništenju Kašćerge, koju su smatrali uporištem „bandita“.²²⁹

Na Uskrs 1616. dolazi do prvog većeg napada Kraljevaca na sam kaštel. Iako su branitelji uz pomoć zidina zaustavili napad, došlo je do panike među stanovnicima koji su se razbježali u okolne šume.²³⁰ Upravo je iz utvrđenog položaja Motovuna providur Zorzi odlučio krajem studenog 1616. povesti napad na Pazinske Novake u kojima je bilo sjedište neprijateljske konjice. Napad je bio uspješan nakon što je vojska premostila sve obrane neprijatelja, te se navodi kako je ubijeno 15 od 20 uskoka koji su stigli u pomoć stanovnicima.²³¹ Ista je vojska malo kasnije okružila 30 uskoka na teritoriju Motovuna. Nespremni su se uskoci sklonili u obližnje kuće gdje su nakon očajnog otpora ubijeni svi osim dvojce koji su se predali, i jednog koji je pobjegao.²³² Iako su Motovun 1617. opljačkali vojnici pod zapovjedništvom poznatog i iskusnog španjolskog generala Baldassara Maradassa,²³³ postajalo je jasno kako Venecija ima sve veću prevlast. Krajem rata pojačan je uvoz plaćenika iz Nizozemske i Engleske što je dodatno ojačalo Veneciju. Mletačke su postrojbe ubrzo osvojile ključna uporišta poput Tinjana i Žminja. Mir je sklopljen 6. rujna 1617., ali se rat u Istri nastavio sve do travnja 1618. kada je Mletačka Republika morala prepustiti osvojene teritorije.²³⁴ Iako je Venecija iz sukoba izašla u prednosti, njezini su posjedi bili opustošeni i osiromašeni i u svakom smislu devastirani.

²²⁷ Bertoša, „Motovun i Motovunština“, 115.

²²⁸ Morteani, *Storia di Montona*, 161.

²²⁹ Na i. mj.

²³⁰ Bertoša, „Motovun i Motovunština“, 113.

²³¹ Morteani, *Storia di Montona*, 162.

²³² Na i. mj.

²³³ Bertoša, „Motovun i Motovunština“, 114.

²³⁴ Slaven Bertoša, „Uskočki rat“, u *Istarska enciklopedija*, Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1265/uskocki-rat> (20. ožujka 2022.)

6.3. Posljedice sukoba za Istru i Motovun

Stoljetni su granični sukobi i ratne operacije između sila koje su upravljale Istrom s vremenom doveli do propadanja svih aspekata života na poluotoku. Došlo je do situacije u kojoj su ratna razaranja, demografski padovi, migracije i ekonomske katastrofe komunama onemogućile održavanje fortifikacija.

O udarcu koji su ratna razaranja i sukobi oko granica zadali Motovunu svjedoči podatak da je već u srpnju 1358. gradska skupština pred Senat poslala izaslanike da se požale na nemogućnost plaćanja 700 lira koje je kapetan pazenatika zatražio kako bi isplatio plaću vojnicima. Motovunci su kao razlog navodili ratna razaranja.²³⁵ Razaranja su očito bila značajna jer je Senat odobrio žalbu i naredio kapetanu da zanemari dug do daljnjega. Situacija se naizgled nije promijenila na bolje, jer je dvije godine kasnije odlučeno da se Motovun potpuno oslobodi plaćanja za 1360. godinu. Osim toga, patrijarhu je poslan izaslanik koji ga je trebao nagovoriti da isplati odštetu Motovunu.²³⁶ Oko 1376. Mletačka Republika nastoji potaknuti proces naseljavanja da nadomjesti demografske gubitke. Pritom svim novopridošlim obiteljima nudi oslobođenje od svih davanja na punih pet godina. U Motovunu su se također donosili slični zakoni kako bi se naselilo opustošeni teritorij, a o razaranjima svjedoči ponovni zahtjev podestata da se Motovunu oproste davanja koja duguje Sv. Lovreču. Zahtjev je ponovno bio odobren pod uvjetom da se taj novac iskoristi za saniranje i ponovno podizanje urušenog dijela zidina kaštela. Kasnije je u tu svrhu Motovunu isplaćen iznos od 400 lira kojim se trebalo podignuti šesnaest stopa zida.²³⁷ Pietro Kandler opširnije komentira propadanje Motovuna kao posljedicu dugogodišnjih sukoba. Navodi kako je Motovun nekada bio veličanstveno mjesto, puno pašnjaka i kvalitetne zemlje. Bilo je to naselje koje je upravljalo bogatim i mnogoljudnim teritorijem, pa je zato u pazenatik uplaćivao čak 900 lira. Zapisuje kako je sada, nakon desetljeća ratovanja i razgraničenja izgubilo nebrojena grla stoke svih vrsta. Motovunci su izgubili prihode iz razorenih teritorija, ali svejedno iz riznica uredno platili porez na prihode koje nisu ostvarili. Dugi niz nesretnih događaja, ratova i epidemija doveli su nekoć

²³⁵ Morteani, *Storia di Montona*, 138.

²³⁶ Na i. mj.

²³⁷ Isto, 144.

divno područje do ruba očaja.²³⁸ ...*tko je nekada odlazio na jahanje, sada ide orati, žene koje su nekada bile dobro odjevene, sada se oblače u krpe...*²³⁹ navodi Pietro Kandler.

Tako se Motovun ponovno našao u situaciji u kojoj nema novaca za isplaćivanje tradicionalnih 900 lira pazenatiku. Odlučeno je da će se davanja smanjiti na 600, a plaćanje preostalih 300 lira morao je preuzeti Piran čija se ekonomija ubrzano razvijala.²⁴⁰ Početkom 17. st. došlo je do naglih promjena u gospodarstvu na području Istre. Nemiri uoči rata doveli su do prekida ekonomske i socijalne povezanosti žiteljstva koje je unatoč sukobima zajedno sklapalo brakove, trgovalo, koristilo pašnjake i obrađivalo polja.²⁴¹ Sredinom 1613. došlo je i do ukidanja *travarine*, odnosno pristojbe koju su nemletački stočari plaćali za korištenje pašnjaka u mletačkom dijelu Istre.²⁴² Time je efektivno i onemogućeno odvođenje stoke na jug Istre tijekom zimskih mjeseci, što je nanijelo ogromne štete stočarima Pazinske Knežije. Neki su se od iznajmljenih pašnjaka nalazili i na teritoriju Motovuna, pa je to bio udarac i na financije ovog mletačkog uporišta, koje je tako izgubilo još jedan izvor prihoda.

Slaven Bertoša navodi: „Uskočki rat najviše je uništio Rašporski kapetanat i Pazinsku knežiju. U ratu je ubijeno 30-50% stanovništva i 90-99% stoke, porušeno ili spaljeno 60-90% kuća, napušteno 90-98% zemljišnih površina. Potaknuo je mnogobrojna unutarnja migracijska kretanja. Suvremenici su ga smatrali pravom katastrofom, a njegove su se posljedice još dugo osjećale u čitavoj Istri“.²⁴³

Uskočki je rat u većoj ili manjoj mjeri uništio većinu poluotoka, a posljedice su se izrazito jako osjetile i na Motovunštini. Bernardo Micheli u svojoj procjeni iz 1676. navodi kako je Motovun vrlo jako pogođen zabranama i nametima koje Knežija uvodi za trgovanje s Venecijom. Smatra kako je potrebno pomoći već ugroženom Motovunu

²³⁸ Kandler, *Notizie storiche di Montona*, 204.

²³⁹ Na i. mj.

²⁴⁰ Morteani, *Storia di Montona*, 151.

²⁴¹ Bertoša, *Istra: Doba Venecije*, 323.

²⁴² Na i. mj.

²⁴³ Slaven Bertoša, „Uskočki rat“, u *Istarska enciklopedija*, Istrapedia, <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1265/uskocki-rat> (20. ožujka 2022.)

i predlaže da se nekoliko milja rijeke Mirne osposobi za plovidbu kako bi se olakšala prodaja motovunskih proizvoda koje Pazinska knežija više ne želi kupovati.²⁴⁴

²⁴⁴ Morteani, *Storia di Montona*, 165.

7. ZAKLJUČAK

Motovunske fortifikacije pričaju stoljetnu priču o usponima i padovima jednog od najistaknutijih kaštela srednjovjekovne i ranonovovjekovne Istre. Izrazito pogodan položaj u prostoru, bogat resursima poput izvora vode i prirodna zaštita reljefa uvjetovali su prvotno naseljavanje koje seže daleko u povijest, ako ne i u prapovijest, kada se naselje vjerojatno razvilo u obliku gradine. Pogodni je položaj Motovuna bio dvosjekli mač. Nalazi se na lokaciji koja je bila zanimljiva različitim silama koje su se kroz vrijeme sukobile na njegovom teritoriju. Stoljetni su sukobi oblikovali Motovun na arhitektonskoj, ekonomskoj i civilnoj razini. Poticali su pažljivo projektiranje, održavanje i proširivanje svih elemenata fortifikacija koje su mu bile neophodne za opstanak. Važnost fortifikacija za srednjovjekovni gradić nije bila samo vojna, odnosno obrambena. Zidine su označavale komunalnu moć i slobodu. Sukladno tome, moćni je sustav fortifikacija za Motovun bio svojevrsni statusni simbol kojim se on nastojao uzdignuti od naselja čije financije nisu mogle podnijeti ovakve građevinske pothvate. Fortifikacije su se odrazile i na heraldičke elemente grba u kojem dominira prikaz zidina i karakterističnih pet kula s gibelinskim prsobranima, od kojih se do našeg vremena sačuvala samo središnja, koja je ujedno i najveća. Ekonomska je moć jasno vidljiva iz svota koje je Motovun uplaćivao u pazenatik, kao i iz broja vojnika koje je komuna bila sposobna podignuti za vrijeme sukoba.

Ipak, stoljetni su sukobi Motovunu polako, ali sigurno, oduzimali dah. Ratna razaranja, konstantni pritisak razgraničenja, epidemije i migracije dovele su do demografske i ekonomske katastrofe u cijeloj Istri, pa tako i Motovunu. Od druge polovice 14. st. počinje razoblje opadanja u kojem Motovun često upada u ekonomske probleme. Naravno, opadanje nije bilo linearno i drastično. U stoljećima koja su uslijedila fortifikacije su se i dalje gradile ili obnavljale u skladu sa zahtjevima vremena, ali je svaki pothvat bio znatno otežan u odnosu na ranija razdoblja, a često je i sama Venecija morala novčano intervenirati kako bi se sanirale zidine, ili vojsci isplatile plaće.

Motovun je ipak do našeg vremena u velikoj mjeri sačuvao fortifikacije prve faze, odnosno citadelu. Ona danas predstavlja jednu od najsačuvanijih srednjovjekovnih utvrda na prostoru Istre, pa i šire. Svojim impozantnim stasom dominira dolinom rijeke Mirne i služi kao tihi podsjetnik na turbulentnu prošlost Motovuna i Motovunštine, kao i čitave Istre.

8. IZVORI I LITERATURA

Izvori

- Benussi, Bernardo. „Commissioni dei Dogi ai Podestà veneti nell'Istria“. *Atti e memorie della societa Istriana di archeologia e storia patria* Vol. 3. (1887): 3-109.
- Lonza, Nella, Branka Poropat. *Buzetski statut*. Zagreb-Buzet: Grad Buzet, 2017.
- *Motovunski statut i odluke općinskog vijeća: Prijevod, komentar i studije*. Prijevod na hrvatski jezik i komentar Ivan Milotić. Uredila Valentina Štefanić Lakošeljac. Motovun: Općina Motovun, 2016.
- „Senato misti: cose dell'Istria parte due“. *Atti e memorie della societa Istriana di archeologia e storia patria* Vol. 4. (1888): 13-153.
- „Senato misti: cose dell'Istria“. *Atti e memorie della societa Istriana di archeologia e storia patria* Vol. 3. (1887): 209-294.
- Flavius Vegetius Renatus. *Sažetak vojne vještine*. Prijevod na hrvatski jezik Teodora Shek Brnardić. Zagreb: Golden marketing, 2002.

Literatura

- Banić, Josip. „Buzet: Nepokolebljivi bastion kontinentalne Istre“. U: Lonza, Nella, Branka Poropat. *Buzetski statut.*, 27-181, Zagreb-Buzet: Grad Buzet, 2017.
- Bartolić, Marijan, Ivan Grah. *Crkva u Istri*. Pazin: Idk Juraj Dobrila, 1999.
- Benussi, Bernardo. *L'istria nei suoi due millenni di storia*. Trieste: Libreria Treves-Zanichelli, 1924.
- Bertoša, Miroslav. "La guerra degli Usocchi e la rovina dell'economia Istriana". *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno V* (1974): 36-127.
- Bertoša, Miroslav. *Istra: Doba Venecije (XVII.-XVIII. stoljeće)*. Pula: Zavičajna naklada „Žakan Juri“, 1995.
- Bertoša, Slaven. „Motovun i Motovunština u novome vijeku“. U *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklič, 105-132. Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.
- Bloch, David J. „Res Sanctae in Gaius and the founding of the City“. *Roman Legal Tradition 3* (University of Kansas School of Law, 2006): 48-64.
- Buršić-Matijašić, Klara. „Prapovijesna topografija Motovuna i okolice“. U *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklič, 9-24. Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.
- Buršić-Matijašić, Klara. *Gradinska naselja: Gradine Istre u vremenu i prostoru*. Zagreb: Leykam international, 2008.
- Craigton, Oliver i Robert Higham. *Medieval Town Walls*. Stroud: Tempus, 2005.
- Darovec, Darko. „Turpiter interfectus: the Seigneurs of Momiano and Pietrapelosa in the customary system of conflict resolution in thirteenth-century Istria“. *Acta Histriae 24* (2016): 1-43.
- Darovec, Darko. *Pregled istarske povijesti*. Pula: C.A.S.H., 1997.

- Drempetić, Jadranka. „Fortifikacijski sustav Motovuna“. U *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklič, 213-222. Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.
- Ellenbellum, Ronnie. *Frankish rural settlements in the Latin Kingdom of Jerusalem*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Foscan, Luigi. *Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell' Istria*. Trst: Università popolare di Trieste i Unione Italiana - Fiume, 2003.
- Janko, Vesna. *Motovun: Biblioteka turističkih vodiča*. Rijeka: Centar za turističku propagandu, 1967.
- Kandler, Pietro. *Notizie storiche di Motvona*. Trieste: Tipografia Leghissa, 1875.
- Levak, Maurizio. „Motovun i okolica u ranom srednjem vijeku“. U *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklič, 81-94. Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.
- Matijašić, Robert. „Položaj Motovuna između antike i kasne antike“. U *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklič, 25-32. Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.
- Milotti, Daniela. "Le campagne del Buiese nella prima metà del' 600". *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno XI* (1981): 241-293.
- Milović, Đorđe i Grozdana Milović-Karić. „Srednjovjekovni šibenski statut i briga za probleme zdravstvene kulture“, *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 11, br.1 (2013): 65-74.
- Mogorović Crljenko, Marija. "Hospitali u Istri u srednjem i ranom novom vijeku." *Povijesni prilozi* 21, br. 23 (2002): 105-116.
- Morteani, Luigi. *Storia di Montona*. Trieste: 1968.
- Papo, Luigi. *Montona*. Padova: Liviana Editrice, 1974.
- Petronio, Prospero. *Memorie sacre e profane dell Istria*. Trieste: Unione degli Istriani, 1968.

- Radossi, Giovanni. „Notizie storico-araldiche di Montona in Istria“. *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno XXXV* (2005): 143-287.
- Škrljan, Marija. „L'Istria nella protostoria e nell'età protoantica“. *Atti del Centro di ricerche storiche di Rovigno X* (1980): 58-59.
- Vesnaver, Giovanni. *Notizie storiche dell castello di Portole nell Istria*. Trieste: Stabilimento Tipografico di Lodovico Herrmanstorfer, 1884.

Internetske stranice

- **„Battlement“, Encyclopedia Britannica.**
<https://www.britannica.com/technology/battlement> (Posjet 5. listopada 2021.)
- **„Cernide“, Hrvatska enciklopedija.**
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=11294> (Posjet 3. prosinca 2021.)
- **„Fontik“, Istrapedia Online enciklopedija.**
<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3379/fontik> (Posjet 20. prosinca 2021.)
- **„Istra“ Hrvatska Enciklopedija.**
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28002> (Posjet 24. siječnja 2022.)
- **„Kazamat“, Hrvatska enciklopedija.**
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31018> (Posjet 10. listopada 2021.)
- **„Rašporski kapetan“ Istrapedia Online enciklopedija**
<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/896/rasporski-kapetan> (Posjet 15. srpnja 2022.)
- **„Rižanska skupština“, Istarska Online enciklopedija.**
<https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/919/rizanska-skupstina-rizanski-placit> (Posjet 22. listopada 2021.)
- **„Sigismund“, Encyclopedia Britannica.**
<https://www.britannica.com/biography/Sigismund-Holy-Roman-emperor> (Posjet: 15. ožujka 2022.)

- **„Sigismund“, Istrapedia Online enciklopedija.**
https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/3801/zigmund-sigismund-luksemburgovac (Posjet: 15. ožujka 2022.)
- **„Uskočki Rat“, Istrapedia Online enciklopedija.**
https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/1265/uskocki-rat (Posjet 20.ožujka 2022.)
- **Designing buildings.**
https://www.designingbuildings.co.uk/wiki/Talus (posjet 8. listopada 2021., posljednji put mijenjano 4. kolovoza 2021.)

Slikovni prilozi

- **Slika 1** - Petranović, Anamri, Annelise Margetić. „Il Placito del Risano“. *Atti XIV.* (1983): 55-73.
- **Slika 2** - David Matkovic <https://www.facebook.com/davidmatkovicphoto/>
- **Slike 3, 6, 19** - Morteani, Luigi. *Storia di Montona*. Trieste: 1968.
- **Slike 4 i 17** - Drempetić, Jadranka. „Fortifikacijski sustav Motovuna“. U: *Motovun – Povijest i sadašnjost*, ur. Josip Šiklič, 213-222. Pazin: Katedra Čakavskog sabora Pazin, 2010.
- **Slike 5 i 16** - Foscan, Luigi. *Porte e mura delle città, terre e castella della Carsia e dell' Istria*. Rijeka: Università popolare di Trieste, 2003.
- **Slika 9** - Kandler, Pietro. *Notizie storiche di Motona*. Trieste: Tipografia del Lloyd Austro-Ungarico, 1875.
- **Slika 13** - TZ <https://www.tz-motovun.hr/kulturne-znamenitosti/zvonik>
- **Slika 14** - Skica nepoznatg autora (Preuzeto iz privatnog arhiva Damira Maurovića)
- **Slika 21** - Darovec, Darko. *Pregled istarske povijesti*. Pula: C.A.S.H., 1997.
- **Preostale slike (2, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 18, 20)** – Vlastite fotografije (Snimljeno 23. veljače 2022.)

SAŽETAK

Motovun je gradić smješten na povoljnom strateškom položaju koji s uzvisine kontrolira dolinu rijeke Mirne prema njenom izlazu na more. Zahvaljujući povoljnoj lokaciji i zanimljivom reljefu Motovun je još od prapovijesti bio privlačan za naseljavanje. Bogatstvo prirodnih resursa, poput neobične pojave izvora vode na samom vrhu brda, osiguralo je uvjete za razvoj urbanog središta u srednjem vijeku. Ipak, politička previranja srednjeg vijeka Motovun su dovela u nezavidnu poziciju granične utvrde čiji su teritoriji konstantno bili predmetom napada susjednih sila. Moćni je sustav fortifikacija stoljećima štitiio kaštel i predstavljao nepremostivu prepreku za napadače. U ovom se radu nalazi analiza razvoja i svrhe fortifikacijskih elemenata Motovuna, kao i razloga njihova propadanja. Također su nezanemarivi vojnici, odnosno stražari i oprema kojom su raspolagali i koju su korsitili u odbijanju neprijateljskih napada. Nadalje, analizirani su članci motovunskog statuta koji se odnose na fortifikacijske elemente, njihovo održavanje i općenitu obranu teritorija. Namjera ovog rada bila je predstaviti pregled fortifikacija Motovuna u kontekstu njihove važnosti za srednjovjekovni grad, pa su tako u posljednjem poglavlju priloženi primjeri vojnih operacija koje su se vodile na teritoriju Motovuna, odnosno sukobi razgraničenja koji su obilježili povijest kaštela i koji daju konkretni smisao postojanju toliko pozamašnog sustava fortifikacija.

Ključne riječi: Motovun, fortifikacije, srednji vijek, rani novi vijek, motovunski statut, vojska, vojne operacije, granični sukobi.

SUMMARY

Motovun is a town located in a favorable strategic position that controls the valley of the river Mirna towards its exit to the sea. Thanks to its favorable location and interesting terrain configuration, Motovun has been attractive for settlement since prehistoric times. The richness of natural resources, such as the unusual appearance of water sources at the very top of the hill, provided the conditions for the development of the urban center in the Middle Ages. Nevertheless, the political turmoil of the Middle Ages brought Motovun to the unenviable position of a border fortress whose territories were constantly under attack by neighboring forces. A powerful system of fortifications has protected the castle for centuries and was an insurmountable obstacle for most invaders. This paper presents an analysis of the development and purpose of the fortification elements of Motovun, as well as the reasons for their decline. We cannot disregard the soldiers and guards, as well as the equipment that they had at their disposal and used to repel enemy attacks. Furthermore, the article provides an analysis of the points present in the statute of Motovun related to the fortification elements, their maintenance and general defense of the territory. The intention of this paper was to present an overview of Motovun's fortifications in the context of their importance for a medieval city, so the last chapter presents examples of military operations conducted on the territory of Motovun, as well as border conflicts that marked the history of the castle and give a concrete purpose to the presence of such an extensive system of fortifications.

Keywords: Motovun, fortifications, Middle Ages, early modern period, Statute of Motovun, army, military operations, border disputes.